

Hnutí za globální spravedlnost: „hnutí v pohybu“

JIŘÍ NAVRÁTIL

Global Justice Movement: “Movement in Motion”

Abstract: Clearly visible changes of forms, symbolism and patterns of transnational collective mobilization and political protest have taken place roughly over the course of the last decade. The aim of this article is to introduce an actor that represents these changes (and one of the key non-state collective actors of the present) – the Global Justice Movement (GJM) – through mapping the major related debates. Basically, two principal axes of both academic and political discourse on GJM are distinguished: first, there are the debates on the static or lasting attributes of the movement, and second, there are those on the dynamics and processional character of the movement. This text focuses on a dynamic approach to the study of collective action and strives to incorporate fundamental analytical and political arguments in their respective fields of study.

Key words: global justice, collective action, globalization, contentious politics, political protest.

Přibližně v posledních dvou dekadách došlo k rozsáhlé proměně obsahu, forem i vývoje kolektivních mobilizací a politického protestu. Za hlavní faktor, který s touto transformací úzce souvisí, lze pak souhrnně považovat procesy globalizace. Ty mnohověstevnatě proměnily současná sociální hnutí z hlediska jak jejich tématu, tak i forem a současně jimi byly zpětně samy ovlivňovány. Tato interakce se postupně odrazila nejen v té části normativní politické teorie, která je s historickou praxí kolektivního protestu niterně propojena, ale rovněž ve stávajícím empiricky orientovaném výzkumu sociálních hnutí a v rozšíření a posílení jeho relevance mimo jiné i pro analýzu mezinárodních vztahů.

Hnutí za globální spravedlnost (*Global Justice Movement – GJM*), někdy také nazývané jako hnutí proti neoliberální globalizaci nebo alterglobalizační hnutí, se jednak postupně etablovalo jako jedno z širších témat výzkumu kolektivního jednání, jednak zpětně ovlivnilo tuto oblast bádání. Tématy, která výzkum tohoto aktéra napomohl zdůraznit, byly například podmínky či předpoklady vzniku a aktivit nadnárodních protestních aktérů, jejich vnitřní struktura a organizace, jejich širší význam z hlediska předcházejících – národních či nadnárodních – forem kolektivního jednání, charakter jejich protestního jednání nebo například jejich dopady na stávající státní i nestátní aktéry. Rostoucí „stáří“ hnutí a nárůst vlivu „procesuálního“ paradigmatu¹ ve výzkumu kolektivní mobilizace nicméně začíná tato témata poněkud odsouvat do pozadí, respektive dochází k pokusům o jejich propojení s analýzou dynamických aspektů hnutí. Výzkumný důraz je stále více kladen na studium procesů jeho šíření, na dlouhodobé proměny jeho strategií v čase či jeho interakcí s jinými globálními hnutími současnosti, například s hnutím proti válce nebo proti globální změně klimatu.

Tento vstupní přehledový text se o takové propojení také pokouší. Nastihuje ta základní témata a argumenty, které se vztahují ke klíčovým aspektům vzniku, vývoje a proměny tohoto sociálního hnutí ve vyspělých zemích. Pracuje přitom pomocí mapování, srovnávání či konfrontace originálních příspěvků, které podstatným způsobem formovaly diskuzi ve zmíněných oblastech analýzy a které jsou nadále – alespoň podle mého mínění – auto-

ritativními příspěvky v této oblasti bádání. Na rozdíl od existujících textů v české akademické literatuře, které hnutí představily spíše v kontextech nadnárodního vládnutí, institucí a politických vztahů (*Císař, 2004*), mezinárodních vztahů a normativní politické teorie (*Barša – Císař, 2004; Barša – Císař, 2008*) nebo specifických sociálních či politických teorií (*Marada, 2003; Kolářová, 2009*), staví tento text do popředí hnutí samotné a konkrétně pak problematiku jeho vývoje a proměn, tedy jeho „pohyb“. Vychází přitom dominantně z diskuzí v oblasti politické sociologie, přičemž do jisté míry kombinuje a konfrontuje obecnější i empiričtější přístupy.

Východiskem tohoto textu je představení situace předcházející vzniku hnutí a vlivů, které se na jeho povaze a vývoji dominantně odrážely. Dále bude načrtnuta problematika názvu hnutí a jeho proměn, která je jednak předpokladem pro koherentní práci s termíny, jednak má podstatnou vypovídací hodnotu z hlediska (sebe)reflexe vývoje hnutí. Text se poté soustředí jednak na vnější okolnosti a vysvětlení vzniku a vývoje hnutí (jak historicko-politické, tak i sociální), aby se posléze naopak věnoval vnitřním (symbolickým a strukturálním) parametrům hnutí, které jsou pro jeho dynamiku rozhodující. V závěru se text zaměří na aktuální diskuze o šíření a transformacích hnutí.

(PRE)HISTORIE HNUTÍ: KOŘENY, VLIVY, PŘEDCHŮDCE

Pro pochopení současné povahy hnutí ve vyspělých zemích je kromě jeho vnitřních charakteristik nutné identifikovat jednak obecnější historický rámec a podmínky, které jeho vznik umožnily, jednak organizační či ideové „předchůdce“ tohoto politického aktéra. V diskurzu politických konfliktů okolo tématu globalizace a jejího výzkumu obecně panuje značná nejistota a roztržitost ve vztahu ke kořenům a počátkům současného hnutí, která je dána mimo jiné i výše uvedenými odlišnostmi ohledně stanovení konkrétního objektu zájmu či výchozí analytické perspektivy. Namísto organizační, ideové či personální kontinuity současných aktérů, profilujících se na otázkách spojených s globalizací, je často zdůrazňována spíše chronologie velkých protestních událostí, souvisejících s tímto tématem. S tím je kompatibilní také strukturalisticky orientovaný pohled na (transnacionální) kolektivní politickou mobilizaci, který do značné míry posiluje tzv. „mýtus“ či „efekt“ Seattle. Právě skutečnost, že zde v roce 1999 u příležitosti ministerské konference Světové obchodní organizace (*World Trade Organization – WTO*) došlo k masovému a silně medializovanému nadnárodnímu propojení kolektivních aktérů považovaných do té doby za různorodé, či dokonce konkurenční (například odbory a ekologické hnutí), učinila z této události „zakládající“ moment hnutí (například *Tabb, 2000; Charlton, 2001; Juris, 2008, s. 33*). Přestože byly tyto protestní události důležité z hlediska politického a díky svému úspěchu a rozsahu měly rovněž široký zpětný dopad na hnutí samotné (bývají někdy interpretovány jako tzv. *coming out* hnutí /*Munck, 2007, s. 57*), o kořenech, příčinách, okolnostech i mechanismech vzniku hnutí vypovídají spíše málo.

Tematický či organizační předobraz hnutí bývá někdy identifikován již v transnacionálních historických mobilizacích proti ekonomické integraci probíhajících od konce 18. století – konkrétními příklady jsou hnutí za zrušení otroctví nebo aktivity První internacionály (*Broad – Heckscher, 2003; Podobnik – Reifer, 2005*). S ohledem na rozsah tohoto textu se nicméně zaměřím pouze na přímé ideové a organizační kořeny hnutí, které masově mobilizovalo proti multilaterálním dohodám o liberalizaci obchodu, investičním politikám a strategiím Světové banky (*World Bank – WB*) a Mezinárodního měnového fondu (*International Monetary Fund – IMF*) a selháním při ochraně lidských práv a životního prostředí – a to zejména na místní a národní úrovni (*srovnej Smith, 2002, s. 209*). Za takového předchůdce hnutí lze do jisté míry považovat bezprecedentní vlnu masových mobilizací, které se zejména v nově industrializovaných zemích tzv. třetího světa odehrály mezi druhou polovinou sedmdesátých a koncem osmdesátých let 20. století (*srovnej Starr, 2000, s. 46; Munck, 2007, s. 58; Waterman, 2009, s. 57*). Tyto lidové demonstrace, stávky a nepokoje měly podobu „hladových bouří“ (*food riots*), (Maroko, Brazílie, Haiti), ne-

bo násilných akcí, které se rozšířily po vlně nenásilných demonstrací a veřejných protestů (Súdán, Turecko, Chile), popřípadě generálních stávek (Peru, Ekvádor, Bolívie). Všechny tyto protestní mobilizace sdílely v zásadě stejné cíle a jejich kořeny bývají dávány do přímé souvislosti s charakterem globální politické ekonomie a jejího institucionálního působení (Walton – Ragin, 1990, s. 876–877). Konkrétně šlo zejména o národní či místní protesty proti politikám IMF (a zvyšování vlivu vyspělých zemí skrze tyto politiky), jehož tržně orientované strukturální programy měly rozsáhlé negativní socioekonomické dopady na velké části populace, popřípadě na jejich životní prostředí nebo stav lidských práv (srovnej Rothman – Oliver, 2002; Routledge, 1996, s. 273–279). Tyto a další události se později odrazily mimo jiné i v silici masové kritice mezinárodních finančních institucí a neoliberalně orientovaných institucí, politik a vizí rozvoje (nejen) zemí tzv. třetího světa (například Leys, 1996; Seligson – Passé-Smith /eds./, 1998; Pieterse, 2001; Rist, 2001; Fine – Lapavistas – Pincus, 2003; McMichael, 2004).

Dělo se tak během devadesátých let v zásadě trojím způsobem. Za prvé došlo ke vzniku hnutí odporu přímo v zemích tzv. třetího světa, které se později už jako etablované subjekty staly (organizační) součástí nadnárodního hnutí. Jako příklad lze uvést zapatistické hnutí.² Za druhé, v přímém kontaktu s organizacemi z rozvojových zemí došlo k postupnému etablování organizačních struktur a šíření symbolických rámců ve vyspělých zemích jako v případě sítě PGA.³ Konečně za třetí, samotné protesty v zemích tzv. třetího světa nepřímo (symbolicky) iniciovaly a posilovaly tvorbu mobilizačních rámců v rozvinutých státech, a tak zprostředkovaně napomohly ke koordinaci aktivit stávajících organizací a ke vzniku nových složek současného hnutí. Propojení staršího typu aktivismu ve vyspělých zemích se současným hnutím, který se ještě před jeho ustavením jako víceméně etablovaného fenoménu soustředil na problematiku oddlužení zemí tzv. třetího světa nebo na zásadní reformu či zrušení IMF a WB, je tak v současnosti nejen tematické, ale rovněž organizační a personální (Smith, 2002, s. 210). Mobilizace tohoto typu začaly ve vyspělých zemích nabírat na síle zejména od konce berlínských protestů v roce 1988 (srovnej Rucht, 2002).

Zřejmě nejzřetelnější podobu nabral vývoj hnutí ve vyspělých zemích v polovině devadesátých let, a to jak z hlediska formálně-organizačního, tak i z hlediska programového. Podstatnou součástí strukturálních podmínek jeho vzniku (a samozřejmě i dalších nestátních kolektivních aktérů s nadnárodní působností) bylo vytváření, „zhušťování“ a posilování nadnárodních politických vazeb a významný nárůst vlivu mezinárodních organizací a institucí (důležitá byla například série mezinárodních tematických konferencí pořádaných OSN), stejně jako například celková proměna a výrazná dostupnost nových komunikačních či dopravních prostředků a technologií (srovnej Keck – Sikkink, 1998; Smith, 2008, s. 94–95; Juris, 2008). Z hlediska obsahu je možné ve vyspělých zemích hovořit o třech hlavních tematických proudech mobilizací GJM, které dominují v konkrétních kulturně-geografických kontextech. Za prvé jde o téma oddlužení rozvojových zemí, o roli G-8 (G-7, G-20), o posílení role OSN a ochrany lidských práv; za druhé o odpor proti liberalizaci světového obchodu (nejen) pod taktovkou WTO a proti politikám IMF a WB; a zatřetí o celkové oživení socioekonomické problematiky a budoucnosti sociálního státu v západoevropských zemích.

Téma oddlužení rozvojových zemí a odporu proti ekonomické globalizaci se na počátku devadesátých let 20. století v zemích kontinentální Evropy etablovalo zejména mezi novými sociálními hnutími (zvláště v anglosaských zemích se silnou tradicí charitativní činnosti), humanitárním a rozvojovým aktivismem a náboženskými organizacemi a církvemi. Jedním z významných projektů byl v tomto ohledu vznik hnutí *Jubilee 2000* ve Velké Británii v polovině devadesátých let minulého století, který navázal na předchozí aktivismus rozvojových agentur, odborů, církevních organizací a dalších skupin od počátku osmdesátých let. Tomu se podařilo rozšířit své aktivity do zhruba šedesáti zemí světa a dosáhnout masových mobilizací koncem devadesátých let zejména v západoevropských zemích

(Starr, 2000, s. 49). Podobným významným proudem se stalo hnutí *50 Years is Enough*, které bylo v USA založeno v roce 1994 opět jako různorodá koalice menších hnutí a organizací. Toto hnutí se kromě odpuštění dluhů rozvojovým zemím zaměřilo rovněž na reformu mezinárodních finančních institucí. S tímto typem aktivismu se v devadesátých letech dále tematicky propojovaly a doplňovaly aktivity mírových, environmentálních, rozvojových a lidskoprávních hnutí, které se mimo jiné zaměřovaly na zveřejňování dopadů liberalizace mezinárodního obchodu a korporativních praktik na země globálního Jihu (pracovní podmínky, životní prostředí, chování politických elit, politická a sociální práva), (*Drop the Debt, Oxfam, Corporate Watch, Amnesty International a podobně*).

Explicitní odpor proti liberalizaci mezinárodního obchodu a nadnárodní ekonomické architektuře během devadesátých let tvoří jeden z hlavních pilířů pozdějšího hnutí zejména v zemích Severní Ameriky, a to jak z hlediska svého tématu, tak i díky schopnosti integrovat množství nejrůznějších sociálních hnutí a typů aktivismu, které se v jeho rámci začaly propojovat. Jednak šlo o protesty proti hlavním mezinárodním ekonomickým institucím (WB, IMF, WTO), které se na konci devadesátých let rozšířily ze zemí tzv. třetího světa do vyspělých zemí, dále o kritiku vzniku a dopadů zón volného obchodu (FTA) a konečně o odmítání dalších mezinárodních dohod vnímaných jako posilování vlivu nadnárodních korporací na úkor národních států (například Mnohostranné dohody o investicích /*Multilateral Agreement on Investment – MAI*/, Všeobecné dohody o obchodu a službách /*General Agreement on Trade in Services – GATS*/). Jedním z typických aktérů zde byla například již zmíněná antikapitalistická síť PGA, která vznikla v roce 1998 v Ženevě v přímé návaznosti na zapatistické hnutí (viz výše) a zahrnovala mimo jiné množství odlišných organizací z Jihu i z vyspělých zemí. Dalšími aktéry a kampaněmi byly například *Alliance for Responsible Trade, World Development Movement, Reclaim the Streets, Direct Action Network* či *Joint NGO Statement on the MAI*.

Konečně třetí skupina témat, která je dnes výrazně zastoupena zejména v evropské kontinentální větvi hnutí, opět souvisí s kritikou procesů ekonomické globalizace a liberalizace. Větší důraz je přitom nicméně kladen zejména na jejich dopad na vyspělé (zejména pak evropské) země v souvislosti s jejich sociálními a politickými systémy. Někdy se v této souvislosti hovoří rovněž o „návratu sociální otázky“ (*Aguiton – Bensaëd, 1997*). Přestože k podobným procesům docházelo například také v Belgii, v Německu nebo ve Švédsku, symptomatické jsou v tomto ohledu masové stávky a nepokoje ve Francii na konci roku 1995 v důsledku snah pravicové vlády reformovat systém sociálního zabezpečení. Následný vznik široké protestní koalice studentů, zaměstnanců, kulturních elit a sociálně vyloučených je pak dáván do přímé souvislosti se zrodem francouzského antiglobalizačního hnutí (*srovnej Meunier, 2004, s. 137; Sommier – Combes, 2007, s. 106*). Jedním z průvodních jevů těchto procesů bylo mimo jiné oživení aktivit hnutí nezaměstnaných ve vyspělých evropských zemích a jejich postupné začlenění do sítí hnutí (*Mathers, 2007*). Nejznámějším příkladem aktivismu, který z této oživené tradice evropských sociálních bojů vzešel, je (nyní transnacionální) páteř evropské větve – ATTAC,⁴ jehož vznik byl kromě otázky sociálních práv rámován mimo jiné také odporem proti MAI, WTO či diskuzí o procesu evropské integrace (*srovnej Ancelovici, 2002*).

(SEBE)REFLEXE VÝVOJE: PROBLÉM NÁZVU

Diskuze o samotném názvu aktéra, kterému se tento text věnuje, je možné považovat nejen za stručný úvod do jeho obecné symboliky, strategií a struktury, ale současně za jeden z klíčových indikátorů jeho celkového vývoje. Volba názvu hnutí je totiž nezbytně spojována s určitými (normativními) definicemi, pojetími a předpoklady o hnutí samotném nejen ze strany sociálních vědců, ale rovněž ze strany představitelů hnutí a aktivistů – a také proto mezi nimi toto téma přirozeně bylo a je předmětem intenzivních sporů (*srovnej Ashman, 2004, s. 144–145*). V zásadě lze rozlišit dvě hlavní východiska pro označování hnutí: 1) to, které se soustředí na téma, cíle či symbolické rámce jeho činnosti; 2) to, kte-

ré název odvozuje z jeho organizačního charakteru nebo repertoáru činnosti. Právě diskuze v rámci první z těchto perspektiv, tedy té, která se soustředí na program a celkovou vizi činnosti hnutí, jsou pak svázány se dvěma různými fázemi vývoje hnutí.

Antiglobalizační, alterglobalizační, globální?

Pojmenování hnutí na základě obsahu či širšího tématu jeho činnosti se v zásadě odvíjí ze dvou základních perspektiv. První z nich – radikálnější – toto hnutí vnímá jako aktéra bojujícího proti neoliberalismu či politické *ekonomii* globálního kapitalismu, a tedy především jako reaktivní, negativně se vymezující subjekt, zatímco druhá – spíše reformistická či konstruktivní – jej identifikuje zejména s programem šíření a prohlubování demokratických principů a zdůrazňuje především jeho pozitivní *politickou* agendu.

V kontextu první z perspektiv (rozšířené například v českém diskurzu) je zřejmě nejrozšířenějším názvem „antiglobalizační“ hnutí, popřípadě „hnutí proti ekonomické“ či „neoliberalní globalizaci“ (srovnej Marada, 2003; Barša – Císař, 2004; Kolářová, 2009; pro *diferencovanější pohled v souvislosti s názvem hnutí viz Barša – Císař, 2008*). Alternativní názvy jsou pak „antineoliberální hnutí“, hnutí „proti novému globálnímu řádu“ nebo „proti (ekonomickým, nadnárodním) korporacím“ („*anti-corporate movement*“), (srovnej Castells, 1997; Starr, 2000; Fotopoulos, 2001; Ruggiero, 2002; Seohane – Taddei, 2002; Middelaar, 2002; Crossley, 2003; Wilkin, 2003; Buttel – Gould, 2004; Wissenburg, 2004; Sandberg, 2006; Fernandez, 2008). Podobným označením, které však na rozdíl od předcházejících více konkretizuje cíle hnutí a řadí jej do konkrétní historické tradice kolektivního protestu, je termín „antikapitalistické hnutí“ (Bircham – Charlton *eds.*, 2001; Desai – Said, 2001; Schalit, 2002; Callinicou, 2003 a; Heartfield, 2003; Drainville, 2005). Nejčastější pojetí hnutí v této perspektivě se opírá o kritiku, odmítání a protest vůči tzv. neoliberálnímu modelu politicko-ekonomického myšlení a praxe, který se v západních zemích začal postupně uplatňovat od sedmdesátých let minulého století a z velké části navazoval na politickou filozofii *laissez-faire*. Jeho ústřední myšlenkou je, že blahobytu jedinců i celé společnosti lze nejlépe dosáhnout redukcí vlivu státu, omezením veřejného sektoru a maximalizací ekonomických svobod v podmínkách institucionálního rámce, tvořeného majetkovými právy, individuálními svobodami, volnými trhy a volným obchodem (srovnej Harvey, 2005). Empiricky je toto pojetí hnutí spojováno především s více či méně násilnými protestními událostmi širokého (nadnárodního) ohlasu a významu, jako jsou masová vystoupení u příležitosti jednání představitelů institucí a organizací mezinárodního či globálního charakteru, nebo při významných setkáních politických představitelů vlivných států a velmocí.

Zastánci druhé perspektivy (vlivně například ve Francii a později také v Německu) často kritizují příliš ortodoxní či redukcionistický akcent prvního přístupu a pracují spíše s termíny „alterglobalizační hnutí“ („*altermondialisme*“, „*mouvement altermondialiste*“, „*Globalisierungskritiker*“), „hnutí za globální spravedlnost“, popřípadě „hnutí za globální solidaritu“, „globální demokracii“ nebo „globalizaci zespoda“ („*globalization from below*“), (srovnej Aguiton *et al.*, 2003; Kolb, 2005; della Porta *et al.*, 2006; Giugni – Bandler – Eggert, 2006; della Porta *ed.*, 2007; Smith, 2008; Staggenborg, 2008). Jde přitom zejména o akcentování skutečnosti či přesvědčení o existenci a významu pozitivního programu a cílů hnutí, a tedy o odmítání jeho redukce na pouhé „vědomé reakcionářství“ proti procesům (ekonomické, politické) globalizace (Wilkin, 2003, s. 78–79). Vyzdvihovány jsou programové snahy hnutí o nastolení nového světového řádu (ať již chápaného v širším nebo užším smyslu toho slova), založeného na určitém konceptu spravedlnosti (Giugni – Bandler – Eggert, 2006, s. 2). V této souvislosti je hnutí někdy spojováno také s širším konceptem globální občanské společnosti (dále jen GOS) jako sféry nadnárodních sociálních a politických aktivit, v níž se toto hnutí spolu s jednotlivci a s dalšími skupinami a hnutími podílí na interakci mezi sebou navzájem i s různými místními, státními nebo mezinárodními organizacemi či komerčními subjekty (a spoluurčují tak výsledek diskuze

o budoucím směřování globalizace nebo lidstva jako takového), (*Anheier – Glasius – Kaldor eds./, 2001, s. 4, 10; Barša – Čísař, 2004, s. 175–180*). Pro účely tohoto textu, který nemá ambice dále pracovat s konceptem a teoriemi GOS, je postačující zdůraznit toto pojetí hnutí jako konstruktivního aktéra, který usiluje o naplnění více či méně konkrétních politických cílů (souvisejících především s prohloubením demokratických procesů na národní i mezinárodní úrovni, s institucionální reformou mezinárodního politického a institucionálně-ekonomického rámce a podobně). Konkrétně pak bývá hnutí v tomto „konstruktivnějším“ vymezení spojováno zejména s procesem pořádání vlastních programových summitů – sociálních fór –, na nichž jsou cíle hnutí formulovány a diskutovány.

Posledním typem označení hnutí je ten, který si spíše než jeho cílů či dlouhodobých politických strategií všímá jeho forem a vnitřní struktury. To znamená, že bere v úvahu jeho pestrou organizační základnu, transnacionální charakter a formu jeho aktivit nebo například nový strukturální kontext, v němž se hnutí nachází. Termín „globální (sociální) hnutí“ nebo „hnutí mnoha hnutí“ (*movement of movements*), (*della Porta – Kriesi – Rucht eds./, 1999; Klein, 2001; Pianta – Silva, 2003; Chesters – Welsh, 2006; Pianta, 2005; Ghimire, 2005; della Porta et al., 2006; McDonald, 2006; Cox – Nilsen, 2007; Tilly – Tarrow, 2007*), odkazuje jednak na novost tohoto aktéra z hlediska jeho schopnosti a vůle systematicky obcházet symbolický, institucionální i fyzický rámec národního státu, jednak upozorňuje na jeho výraznou kompozitní povahu a různorodost (viz též úvodní kapitola). Hnutí je v tomto smyslu pokládáno ne za vnitřně koherentní koalici (natož unitárního aktéra), ale spíše za množinu často protichůdných a vzájemně více či méně konfliktních sítí, organizací a skupin. Kromě toho, že je kooperace subjektů v rámci hnutí značně zatěžována jejich rozdílnými kulturními tradicemi či politickými východisky a ambicemi, je jedním z hlavních a přirozených štěpících momentů hnutí ideové pozadí a hodnotové směřování jednotlivých proudů. Výbušnost tohoto druhu diferencí se pak nezdá vyořuje v okamžiku potřeby formulace širšího pozitivního politického programu a nalezení (či konkretizace) strategií k jeho dosažení.

Od anti- k alter-?

Všechny tři výše uvedené perspektivy, tedy radikální, reformistická (konstruktivní) a formálně zaměřená, se přirozeně vzájemně nevylučují; naopak, mohou být (a také jsou) aplikovány synchronně a v závislosti na tom, které rysy hnutí mají podtrhnout, na jaký typ analýzy se soustředí nebo jaká jsou jejich východiska. Z hlediska celkového zaměření tohoto textu je rozhodující zejména vztah prvních dvou pojetí, které kladou důraz na cíle/program hnutí. Tento vztah lze na základě empirických znalostí hnutí popsat pomocí dvou základních kritérií: první z nich je kritérium veřejné viditelnosti (strategií) hnutí, druhé je kritérium časové následnosti.

Na základě první zmíněné roviny je možné pokládat hnutí v jeho rezistentním pojetí pouze za užší část či jednu složku tohoto aktéra v celé jeho šíři. Zdůvodnění je následující: toto (sebe)pojetí hnutí jako antiglobalizačního či antikapitalistického se soustředí zejména (samozřejmě ne bezvýhradně) na jeho dobře viditelnou a spíše radikální protestní politiku. V praxi jde zejména o velké „pouliční“ protestní události, namířené proti mezinárodním politickým a ekonomickým institucím. K nejznámějším patří masové protesty v Berlíně v roce 1988 (u příležitosti zasedání Světové banky a Mezinárodního měnového fondu); v Madridu v roce 1994 (oslavy 50. výročí WB a IMF); v Londýně, v německém Kolíně a v dalších městech („Karneval proti kapitalismu“) a v americkém Seattle (zasedání Světové obchodní organizace) v roce 1999; v Nice a v Göteborgu (zasedání Evropské rady), ve Washingtonu a v Praze (zasedání WB a IMF) v roce 2000; v Janově (summit G-8), v Quebecu („summit Amerik“) v roce 2001; v Londýně, v Paříži a v dalších městech (proti válce v Iráku) a ve francouzském Evianu (summit G-8) v roce 2003; ve skotském Gleneaglesu (summit G-8) v roce 2005; v německém Heiligendammu v roce 2007 (summit G-8) nebo naposledy v Londýně během summitu G-20 (duben 2009).

Naopak alternativní perspektiva vnímá hnutí především jako nositele pozitivního politického programu nebo vize budoucího uspořádání společnosti a většinou do něj zahrnuje širší množinu aktérů i událostí, které jsou z hlediska širší veřejnosti či mediálního zájmu spíše přehlíženy. Kromě uvedených událostí je zde více přihlíženo také ke každodenní „normální“ činnosti jednotlivých složek hnutí, jsou zahrnuty i méně radikální proudy hnutí a v úvahu se bere rovněž jeho širší ideová výbava. V tomto smyslu jsou připomínány zejména procesy a pozadí již zmíněných sociálních fór, které od roku 2001 probíhají na globální, kontinentální (regionální), národní a místní úrovni. Tím nemá být řečeno, že by v této perspektivě docházelo k úplnému opomíjení radikálního protestu – koneckonců proces sociálních fór bývá fakticky spjat s demonstracemi a s dalšími „strategiemi ulice“ a i jeho prvopočátek je spojen s protestní reakcí na Světové ekonomické fórum, pořádané každoročně ve švýcarském Davosu. Jde zde spíše o snahu zdůrazňovat širší politický a symbolický přesah hnutí jako primárně tvůrčího aktéra, spjatého s projektem široké politické reformy. Také proto toto pojetí hnutí vyzdvihuje proces sociálních fór jako programových setkání či konferencí jednotlivých členských hnutí, organizací či sympatizantů, jejichž cílem jsou na straně jedné ideové a odborné diskuze o nejdůležitějších tématech současných společností, na straně druhé organizační a praktická koordinace nejrůznějších strategií a kampaní (mimo jiné i zmíněných protestních akcí). První událostí tohoto typu bylo Světové sociální fórum (*World Social Forum – WSF*) v brazilském Porto Alegre v roce 2001, které se koná každoročně od roku 2001 (byť ne každý rok na jediném místě). Další úrovni jsou jednotlivá regionální sociální fóra, k nimž patří Evropské sociální fórum (ESF, konalo se v letech 2002, 2003, 2004, 2006 a 2008), Asijské sociální fórum, Středomořské sociální fórum a Jihoafrické sociální fórum. Poslední úrovni jsou národní a místní sociální fóra (mezi jinými italské, německé, belgické nebo například liverpoolské).

Druhá, z hlediska tématu tohoto textu významnější osa pro naznačení vztahu mezi oběma pojetími hnutí, je osa historické souslednosti, podle níž je možné obě pojetí chápat jako dominantní rysy dvou hlavních vývojových fází hnutí. Obě pojetí jsou tak lineárně propojena ve výkladu vývoje hnutí od prvotního, spíše reaktivního a negativně motivovaného vymezování se vůči procesům a vizím ekonomické globalizace (tedy sahajícího od násilných pouličních akcí, demonstrací a symbolických projevů nesouhlasu až po násilné protestní jednání) až po stále lépe institucionalizované snahy o nalezení široce akceptovatelné vize alternativní budoucnosti či experimenty s různými formami přímé demokracie (*Giugni – Bandler – Eggert, 2006, s. 3, 6–7; Held – McGrew, 2007, s. 202*). Tento vývoj bývá dále ilustrován například prudkým nárůstem nejrůznějších typů paralelních summitů⁵ mezi lety 1988 a 2003 a současně proměnou jejich vztahu k oficiálním summitům mezinárodních politických institucí (například *Pianta, 2005, s. 44–45*), tedy jejich silící orientací na vzdělávací, informační a programové aktivity. To bylo mimo jiné způsobeno také proměnami institucionálně-politických a legislativních rámců a kulturních kontextů po útocích 11. září 2001 v USA (srovnej *Fernandez, 2008, s. 3–5*) a rovněž rostoucí mírou represe ze strany státních institucí, reagujících mimo jiné na zvyšující se míru radikality protestních událostí. Zásadní proměna přístupu policie k akcím GJM byla aktivisty rozpoznána již od událostí z ministerské konference v Seattlu v roce 1999 (*Noakes – Gillham, 2007; Wood, 2007; della Porta – Reiter, 2006, s. 175*), jako klíčové bývají dále zmiňovány summity z léta roku 2001 v italském Janově (G-8) a ve švédském Göteborgu (Evropská unie /EU/), které následně uvnitř hnutí vyvolaly diskuze o využívání násilných prostředků (*Cassen /ed./, 2002, s. 41–44; Giuliani, 2004; Mueller, 2004; Brecher – Costello – Smith, 2009, s. 15–18*) a které spolu se snahami o distancování se od suverenistických hnutí a od hnutí radikální pravice, o zlepšení veřejného obrazu hnutí a o tvorbu nové strategie, spočívající ve formulování vlastní pozitivní politiky, přispěly k postupné proměně „anti-“ za „alter-“ (*Callinicos, 2004, s. 97–98; Costey – Perdoncin, 2006, s. 163; della Porta, 2005 a, s. 175–176*). Široká shoda pak v tomto ohledu panuje na přelomovém

významu událostí z 11. září v USA a následného vyhlášení „války proti teroru“ (srovnej Matheron, 2001; Marable, 2003; Callinicos, 2003 b).

Takto naznačené vztahy mezi dvěma různými pojetími hnutí a jejich prolínáním tedy do značné míry stírají častý zkušenostní (tedy aktivistický) pohled na hnutí a jeho mobilizace jako na dvě odlišné entity a formy jednání, který je nejčastěji formulován radikálním křídlem hnutí (zejména skupinami marxistické a autonomistické levice nebo radikálním feministickým křídlem). Kritika se v tomto smyslu nejčastěji soustředí na nízkou koherenci a akceschopnost, nedemokratičnost, malou radikálnost nebo neschopnost zahrnout nová, organizačně zatím nepřilíživě strukturovaná hnutí (Foltz – Moodliar, 2005).

Protože je ambicí tohoto textu mapovat vývoj hnutí v celé jeho šíři i v projevech, bude se následující text přiklánět k obecnějšímu termínu *hnutí za globální spravedlnost* (*Global Justice Movement – GJM*), který obě formy aktivit zahrnuje a který se v relevantní akademické literatuře postupně stává dominantním označením tohoto aktéra (Tarrow, 2005; della Porta – Tarrow /eds./, 2005; della Porta – Diani, 2006; della Porta /ed./, 2007; Staggenborg, 2008). Aniž by byly popírány normativní konotace tohoto termínu, je jeho výběr založen výhradně na uvedených kritériích a na snaze o maximální empirické pokrytí předmětu tohoto textu.

VNĚJŠÍ SOUVISLOSTI A PODMÍNKY VÝVOJE

Po úvodním představení historické konstelace vedoucí ke vzniku hnutí a jeho základních terminologicko-normativních pojetí (odrážejících základní vývojové trendy) je možné nastolit problematiku dynamiky hnutí explicitněji. Následující část textu se bude nejprve zabývat těmi diskuzemi, které nastolují převážně otázku vnějších okolností a faktorů vzniku a vývoje hnutí. První tematický okruh se soustředí na širší, převážně politicko-teoretické souvislosti vzniku a vývoje GJM a situuje obecný popis geneze a charakteru tohoto aktéra buď do stávajících tradic moderních politických konfliktů (radikálně-emancipačních či demokratizujících), nebo jej naopak představuje jako nový politický fenomén. Druhá část této kapitoly nabízí empiričtější schémata vysvětlení vývoje GJM a postupuje od představení (opět) širších sociologizujících pohledů na vznik GJM až po podrobnější mezostrukturální schémata.

Politické teorie vzniku

Přestože lze GJM považovat za silně vnitřně ideově rozrůzněného aktéra (viz kapitola Politická identita na straně 72–74), stává se hnutí rovněž předmětem obecnějších diskuzí, v nichž *de facto* získává status koherentního politického projektu, či dokonce unitárního aktéra,⁶ který lépe umožňuje zasadit vznik a vývoj hnutí do širších politických souvislostí. Argumenty, které v této souvislosti zaznívají, jsou z velké části svázány s diskuzemi jednak o již zmíněném konceptu nových sociálních hnutí, jednak o tématu politické ekonomie globalizace. V zásadě lze diferencovat mezi následujícími výkladovými schématy, která se snaží lokalizovat vznik GJM v historicko-politickém kontextu: 1) spojováním GJM s pokračováním „starolevicového“ emancipačního projektu; 2) jeho chápáním spíše jako součásti nebo přímého pokračovatele nových sociálních hnutí ze sedmdesátých a osmdesátých let; 3) jako historicky a kvalitativně zcela nového aktéra, který se vynořil díky procesům globalizace a není přímo spjat ani s jednou tradicí hlavních kolektivních aktérů minulosti.

Teze o reinkarnaci „starého“ socialistického a radikálního odborářského hnutí do současného GJM ve vyspělých zemích v zásadě využívá čtyři klíčové argumenty. Za prvé, empirická data indikují postupný nárůst nových aliancí mezi těmito tradičními rodinami kolektivních aktérů a dalšími subjekty GJM, a to nejen v kontextu masových protestních událostí, ale i v procesech sociálních fór (della Porta, 2005 b, s. 16–19; Marcuse, 2005; Waterman, 2005 b), čímž indikují „přirozenou“ blízkost obou typů aktérů. Za druhé, v důsledku procesů (neoliberální) globalizace dochází k diverzifikaci a radikalizaci strategií

i organizačních forem transformujících se socialistických (dělnických a odborových) hnutí ve vyspělých zemích a část z nich se následně zapojuje do aktivit GJM (*Edwards, 2004, s. 122–123; Starr, 2000, s. 93–97; Waterman, 2005 a, s. 196*). Za třetí, díky patologickým efektům globalizovaného kapitalismu postupně dochází ke stále intenzivnějšímu ožívování socioekonomických konfliktních linií také v rozvíjejících se zemích, což s sebou kromě ožívování sociálních střetů v těchto oblastech přináší též silné symbolické rámce a mobilizační impulzy pro GJM na Západě (*Diawara, 1999, s. 105; Moreiras, 1999, s. 94; Crossley, 2003, s. 300; Bieler – Lindberg – Pillay /eds./, 2008*). Konečně posledním argumentem je dominantní přítomnost ekonomických témat a silící antikapitalismus u ostatních složek GJM (ať už jde například o lidskoprávní, feministické či environmentální proudy), (*Waters, 2004; Löwy, 2009; Brenner, 2009*). GJM je tak v této perspektivě vnímáno jako aktér, který zcela v duchu marxistických tradic usiluje o remoralizaci či politizaci současných forem globálního kapitalistického uspořádání a o následné zpochybnění jeho legitimacy. Svou činnost sice rámuje poměrně široce a zahrnuje sem i boj proti všem současným formám útlaču – kulturnímu, politickému i sociálnímu –, ale klíčové je pro ně angažování se v aktivitách, které podle přesvědčení GJM směřují k odstranění jediného skutečného zdroje těchto nespravedlností a sociálních patologií, tedy kapitalistického systému v jeho současné podobě spolu s jeho politickými institucemi a hegemonními aktéry.

Druhý argument situuje GJM spíše na konec vývojové řady historických pokusů o demokratickou reformu primárně politických institucí a následně i ekonomických struktur soudobých společností. V GJM tak spatřuje zatím poslední vyústění procesů, které o něco dříve aktivizovaly nová sociální hnutí – tedy zejména individualizace, demokratizace a posilování významu politiky identity. Tyto se následně přelévají do radikálně demokratických požadavků a cílů hnutí: příznačná je v tomto smyslu kritika stávající podoby systému zastupitelské demokracie v kontextu nových forem (neoliberálního) globálního vládnutí a vzrůstající moci „neodpovědných“ globálních ekonomických aktérů, jejímž cílem je otevření a prohloubení tohoto systému (*della Porta /ed./, 2007, s. 16; Marchart, 2004*). Důraz je kladen na přímou participaci a na inkluzivní formu politického procesu, který by byl co nejméně závislý na tradičních zprostředkujících aktérech – tedy zejména na politických stranách – a jehož rozsah by nebyl omezen institucemi národního státu. Na GJM tak někdy bývá nahlíženo jako na hybnou sílu procesu globální demokratizace (*Gills, 2002; Teivainen, 2007*). Některé aspekty jeho organizace nebo činnosti jsou následně konstruovány a reflektovány jako součásti určitého budoucího společenského modelu, který je aktivisty shledáván jako žádoucí (tzv. prefigurativní politika); tento model se konkrétně materializuje v oblasti strategií, taktiky, rozhodovacích procesů, komunikace nebo vztahů hnutí navenek (*Glasius – Timms, 2006; Santos, 2009; Rusimbi – Mbilinyi, 2005; della Porta et al., 2006, s. 196–230*). Konkrétně je zdůrazňován antielitismus, nehierarchické formy organizace a komunikace, důraz na přímou akci, sdílený odpor proti dominanci či autoritě a podobně. Mimo jiné i kvůli tomu bývá hnutí někdy asociováno s určitým oživením anarchistických tradic (*Epstein, 2001; Graeber, 2002; Graeber, 2005; Gordon, 2007; Grubacic, 2009*). Z hlediska forem vnitřní organizace bývá v tomto smyslu zmiňován zejména proces sociálních fór, jehož hlavní přínos je identifikován ve dvou rovinách. První z nich je rovina repolitizace jakožto strategie demokratizace. V tomto smyslu jsou vznášeny především otázky legitimacy současného ekonomického uspořádání a globálního udržitelného rozvoje a je zdůrazňována nutnost demokratizace řešení této problematiky (*Cavanagh et al., 2002; Patomäki – Teivainen, 2004; Teivainen, 2007; Smith, 2008, s. 206–225*). Druhá rovina vnímá proces sociálních fór poněkud obecněji, tedy jako naplňování se ideje globální občanské společnosti či veřejné sféry, která slouží jako platforma pro kritickou reflexi společnosti, založené na demokratické diskuzi a konfrontaci odlišných zájmů i vizí budoucnosti (*Pianta – Silva, 2003; Smith, 2004; Langman, 2005*).

Konečně třetí perspektiva odlišuje GJM od předcházejících dominantních schémat kolektivního jednání a situuje okolnosti jeho vzniku do bezprecedentní proměny současných

kapitalistických společností. Přestože je GJM v tomto kontextu považováno za součást určité tradice antisystémových hnutí – ať už těch „klasických“ (dělnických či národních) či novějších (maoistická, nová sociální nebo lidskoprávní hnutí) –, je od nich zřetelně odděleno jako samostatný nejnovější typ „uchazeče o antisystémový status“ (Wallerstein, 2005, s. 238) či nositele vzpoury proti ekonomicko-politickým hegemoniím v globálním světovém systému (Boswell, 2004; Wallerstein, 2005). GJM se od ostatních současných snah o radikální proměnu systému zásadně liší zejména tím, že se mimo jiné i v podobě WSF snaží o integraci všech předcházejících forem sociálních bojů (tedy staré levice, nových sociálních nebo lokálních hnutí a podobně) za jediným cílem, kterým je odstranění neoliberalismu a jeho sociálních dopadů. Dalším rozdílem je skutečnost, že GJM dnes funguje v naprosto jiném kontextu než předcházející aktéři: stát již přestal být hlavním nástrojem sociální změny a proces transformace, kterým nyní svět prochází, od hnutí vyžaduje odlišné politické strategie pro proměnu systému (Wallerstein, 2005, s. 239–240). Podobně laděné stanovisko Michaela Hardta a Antonia Negriho pak GJM vnímá jako součást opozice vůči historicky novým podmínkám, tedy vůči ustavenému režimu globálních politických a ekonomických vazeb, které autoři nazývají Říší (*Empire*), (Hardt – Negri, 2000, s. 45). Ta vznikla jako mutace starého kapitalismu v reakci na historické cykly mezinárodních sociálních bojů – počínaje revolucemi v roce 1848 a konče revolucemi šedesátých let 20. století. Stávající protesty (proti globalizaci) tak už nejsou pouhým pokračováním předcházejících cyklů mezinárodního odporu, ale spíše projevem zcela nové kvality sociálních hnutí. Tato hnutí dokáží díky charakteru svého protivníka–systému i z lokální úrovně zaútočit přímo na jeho obecnou podstatu a ruší v sobě dichotomii ekonomických a politických bojů obvyklou u předcházejících sociálních hnutí. To mimo jiné následně umožňuje utvářet a mobilizovat nové formy veřejnosti a pospolitosti (Hardt – Negri, 2000, s. 56).

Sociální vysvětlení vzniku a vývoje

Po poměrně obecných snahách o uchopení širších *politických souvislostí* vzniku hnutí je možné se přesunout na empiričtější půdu a ke snahám o konkrétnější *vysvětlení* jeho dynamiky. Jak je zřejmé z množství politických identit nebo forem uvnitř hnutí (viz kapitola Vnitřní faktory vývoje na straně 72–76) a z různých pohledů na jeho název a potažmo i povahu (viz kapitola /Sebe/reflexe vývoje: problém názvu na straně 64–68), také empiricky orientované snahy o vysvětlení vzniku hnutí se nutně musejí různit. Relativní shoda panuje víceméně pouze na překvapení z masivnosti nástupu GJM na konci devadesátých let minulého století (Giugni – Bandler – Eggert, 2006, s. 3; della Porta /ed./, 2007, s. 1), liší se už ale například pohledy na to, zda je GJM pouze dalším z cyklů protestního jednání v západních společnostech (tedy návratem tzv. třídní politiky, revolty z roku 1968 a podobně), nebo zda je potřebné hovořit spíše o bezprecedentní povaze této politické mobilizace. Abychom předešli příliš velkým detailům v neshodách mezi jednotlivými přístupy, budou představeny tři základní pohledy na vznik GJM. První z nich je opět spjat s teorií nových sociálních hnutí (viz kapitola Politické teorie vzniku na straně 68–70), nicméně tentokrát představuje spíše sociologizující a empiricky poučenější pohled na tuto otázku. Další dvě perspektivy jsou již orientovány převážně empiricky: první z nich vychází z klasické teorie politického procesu, druhá jej upřesňuje a dále rozvíjí.

Jádrem vysvětlení prvního typu je proměna obecného společenského kontextu. Vznik GJM je na jeho základě považován za reakci na rozšíření a široké etablování se neoliberálního ekonomického a politického systému vládnutí v západních společnostech i v mezinárodních institucích, respektive na postupující transformaci vztahu mezi prací a kapitálem. Pozornost je tak věnována především zvyšujícímu se sociálnímu napětí (nejen) v západních společnostech.⁷ Proces destabilitizace poválečného konsenzu a státu blahobytu symbolicky či strukturálně otevřel nová konfliktní pole a diskurzy, přičemž do nich integruje témata, která byla dosud považována za typická pro nová sociální hnutí – ekologická, mírová či lidskoprávní. Tato „umírněná“ nová hnutí jsou postupně vtahována do

antisystémového diskurzu, v němž se mísí požadavky staré levice na sociální spravedlnost a ochranu před ekonomickým útlakem s požadavky (pozitivních, skupinových) svobod a lidských práv ze strany „klasických“ nových sociálních hnutí a kde je tvorba nových kolektivních identit formována v sémantickém poli kritiky procesů ekonomické globalizace (Ancelevici, 2002; Cavanagh et al., 2002; Ruggiero, 2002, s. 52–54; della Porta /ed./, 2007, s. 21). GJM lze v tomto smyslu považovat za zásadní modifikaci stávajícího segmentu nových sociálních hnutí a za jejich „novější“ nástupce (Buttel – Gould, 2004, s. 39). Narušování „obraných“ limitů proti pronikání mechanismů volného trhu do oblasti širších sociálních vztahů či „emancipace kapitálu od práce“ (Bauman, 1995, s. 364; Gorz, 1999, s. 51–52) pak vyvolávají celospolečenskou reakci – „polanyiovské“ protihnutí (Munck, 2007) nebo „habermasovský“ odpor proti kolonizaci životního světa ekonomickým systémem (Crossley, 2003; Edwards, 2004).

Druhý, nyní již dominantně empiricky orientovaný přístup se snaží vysvětlení nalézat pomocí mezostrukturalistických schémat. Také ten je založen na předpokladu, že hlavní příčinou rozvoje GJM je obecná sociální dynamika. Soustředí se nicméně především na popis klíčových struktur, skrze něž dochází k přenosu této dynamiky do procesů kolektivní mobilizace a protestu. Identifikovány jsou přitom tradičně čtyři hlavní sady vysvětlujících faktorů: struktura politických příležitostí a omezení; formy organizace; kolektivní procesy interpretace a sociální konstrukce (rámování); a konečně repertoár jednání. Z hlediska prvního faktoru bývá nejčastěji zmiňováno posílení důležitosti nadnárodních a mezinárodních institucí a vládních organizací a obecný nárůst vlivu globálního vládnutí, otevírání se nadnárodních politických sítí a událostí nestátním aktérům, proměna hranic tradičních politických celků nebo například postupné otevírání se zbývajících nedemokratických režimů. V kontextu organizačních forem je zdůrazňován nárůst počtu mezinárodních či nadnárodních organizací sociálních hnutí a hustoty vazeb mezi nimi, organizační variabilita skupin na národní nebo místní úrovni a jejich schopnost vytváření a udržování přeshraničních vazeb, dále častá kontinuita subjektů GJM s předcházejícími hnutími a jejich schopnost efektivní remobilizace předcházejících aktivistických sítí nebo paralelního síťování se s ostatními organizačními seskupeními. Pokud se týká symbolických aspektů GJM, je jako klíčová událost zmiňováno vytvoření hlavního mobilizačního rámce („*master frame*“), jímž je boj proti neoliberální globalizaci. Diagnostická dimenze tohoto rámce (tedy identifikace neoliberalismu jako příčiny nejrůznějších negativních jevů), který po roce 2003 dosáhl globálních rozměrů, je natolik inkluzivní, že navzdory specifickým kolektivním identitám jednotlivých složek GJM umožnil jejich zapojení i relativně širokou shodu na prioritách hnutí (tedy potlačení specifických témat jednotlivých sektorů, popřípadě jejich integraci na obecnější úrovni). Konečně proměna repertoáru GJM bývá obecně popisována jako posun ke strategiím přímé akce: současný typ aktivismu spoléhá více na osobní angažmá v protestním jednání a je nově rozšířen zejména o nadnárodní dimenzi a o využívání nových technologií. Přebírány jsou jednak stávající formy jednání (vzdělávání, symbolická mobilizace nebo subverze oficiálních norem a institucí), nicméně dochází i k inovacím (systematické a viditelné formování alternativ vůči těmto normám a institucím, transnacionalizace jednání, orientace na konzumerismus nebo elektronický aktivismus), (srovnej Smith, 2002; Bennett, 2005; Ayres, 2004; Giugni – Bandler – Eggert, 2006; della Porta et al., 2006; della Porta /ed./, 2007; Smith, 2008).

Konečně třetí typ (či úroveň) vysvětlení do jisté míry vychází z předešlého analytického rámce, nicméně snaží se jej ještě více konkretizovat a současně jej „uvést do pohybu“. Podle tohoto přístupu není dostatečné poukázat pouze na vnější faktory vzniku a vývoje hnutí (byť nyní již empiricky víceméně jasně identifikovatelné) a přitom implicitně předpokládat jejich kauzální či alespoň historické propojení. V této logice sociální analýzy jde o to, aby mohly být podrobně popsány samotné příčinné řetězce – procesy –, které jednotlivé faktory a účinky na určité úrovni obecnosti propojí. Jde tedy o nalezení konkrétnějších vysvětlujících mechanismů zřetězených do obecnějších procesů, které pak propojují

konkrétní makrosociální prvky s kolektivním jednáním a s mobilizací. Je nicméně nezbytné podotknout, že zde popsaný analytický program se samozřejmě nevyčerpává tématem GJM, ale má mnohem širší ambice, které odpovídají jeho robustní metodologické perspektivě. Mimo GJM bývá samozřejmě aplikován i na další formy kolektivního jednání, politických konfliktů, ale i dalších sociálních procesů. Konkrétní aplikace tohoto přístupu na analýzu vzniku GJM pracuje se šesti základními modelovými procesy, které se – jak již bylo naznačeno výše – skládají z několika různých mechanismů. Jako vzájemně neredukovatelné, ale často se kombinující procesy byly identifikovány: globální rámování (využívání nadnárodních symbolů k rámování domácích konfliktů), internacionalizace (reakce na nadnárodní nebo zahraniční tlaky v rámci domácí politiky), rozptýlení (přesun nároků či forem jejich vznášení z jednoho místa na jiné), posun měřítka (změna úrovně, na níž koordinace kolektivního jednání původně probíhala), externalizace (promítnutí domácích požadavků na mezinárodní instituce nebo zahraniční aktéry) a tvorba nadnárodních koalic. Každý z těchto procesů je pak možné rozložit do několika mechanismů, které se v nich řetězí – například posun měřítka, jehož příkladem je přesun procesu světového sociálního fóra na celoevropskou, národní nebo lokální úroveň, se mimo jiné může skládat z mechanismů koordinace (tvoří jej mimo jiné procesy přemostění a teoretizace) a z posunu identity, cíle a nároku (z globální úrovně na nižší), (*McAdam – Tarrow – Tilly, 2001; Tarrow, 2005; Tilly – Tarrow, 2007; Reitan, 2004; Staggenborg, 2008*).

VNITŘNÍ FAKTORY VÝVOJE

V kontextu studia sociálních hnutí a kolektivního jednání bývají zdůrazňovány různé roviny a předměty analýzy. Vezmeme-li v úvahu snahu tohoto textu o pochopení dynamických charakteristik GJM, je nutné se nyní zaměřit na ty vlastnosti, které jsou v tomto ohledu určující a podmiňující. Jde o atributy, které byly naznačeny již v předchozích kapitolách – tedy především ideová různorodost hnutí a dále mnohost jeho organizačních forem či pestrost jeho sociální základny. Nastínění obou těchto aspektů hnutí je nezbytné nejen pro lepší pochopení a zmapování vzniku a raného vývoje hnutí, ale zejména pro studium konkrétních mechanismů jeho současných transformací.

Politická identita

Ideově-programová struktura hnutí bývá popisována různými způsoby – ať již jde o analýzu normativních či ideových východisek, hodnotových pozic, dlouhodobých strategií, taktiky, repertoáru či odlišného historicko-symbolického pozadí jeho jednotlivých proudů. To, co mají tyto analýzy společné, je zdůrazňování silně kompozitní povahy hnutí a rozmanitosti jeho sociálních a politických elementů, které v minulosti nezřídka stály proti sobě navzájem.

Jako první možnost se nabízí popis hnutí z hlediska jeho politických postojů k procesům ekonomické globalizace, které jsou jedním z klíčových mobilizačních rámců hnutí. V zásadě lze rozlišovat mezi etatisty, alternativci (preference hospodářské decentralizace, lokalizace a samosprávy) a konečně – většinovými – reformisty (podpora částečné proměny ekonomické globalizace a postupného odstranění jejích negativních dopadů), (*srovnej Green – Griffith, 2002, s. 55*). Další klasifikace využívající stejné kritérium nabízí členění GJM do čtyř částečně podobných základních skupin: izolacionisté (ekonomická a politická subsidiarita, ekonomická soběstačnost), příznivci (podpora zahraničních investic, globální volný trh jako jediná alternativa), reformisté (udržení volného trhu, ale na základě jiného než neoliberalního modelu) a alternativci (nevyhraněná směs izolacionistických a reformistických idejí), (*srovnej Desai – Said, 2001, s. 64–75*).

Alternativní přehled hlavních politických identit a proudů uvnitř hnutí (zde primárně chápaného jako směřujícího proti nadnárodním ekonomickým korporacím) nabízí Amory Starrová (viz tabulka Hlavní typy hnutí a subhnutí náležející k GJM na straně 73). Toto schéma je cenné nejen kvůli době svého vzniku (mapuje relativně ranou fázi hnutí, která

se obecně vyznačovala větší pestrostí svých složek), ale také díky identifikaci různých strategií právě ve vztahu k ekonomické globalizaci. Uvedený přehled oproti předcházejícím rozlišuje jednak taktické, jednak ideologické pozice jednotlivých částí hnutí. V prvním kroku rozlišuje mezi třemi základními *mody* či strategickými projekty (rámcí). Prvním z nich je „protest a reforma“ a jeho primárním motivem je obnovení autority státu za účelem regulace nadnárodních korporací. Druhý modus – „globalizace zdola“ – vychází z tradic lidových hnutí a staví zejména na požadavku celkové transformace či nahrazení globálních mocenských struktur a institucí. Konečně třetím modem je „rozpojení“ a spíše než na politické instituce se soustředí na restrukturalizaci stávajícího modelu globální politické ekonomie a na nabízení alternativních ekonomických modelů. Ačkoli toto (první) třídění obecně odráží tradiční politické reakce jako svého času například procesy industrializace, klasifikace je již v dalším kroku odvozena z aktuální empirické analýzy. Toto podrobnější třídění pak k jednotlivým základním modům přiřazuje konkrétní ideologicko-taktické pozice jednotlivých proudů.

Hlavní typy hnutí a subhnutí náležející k GJM (podle A. Starrové)

	<i>Taktické pozice</i>	<i>Ideologické pozice</i>	<i>Příklad organizace</i>
Antikorporátní hnutí	„Protest a reforma“	Proti strukturálním programům	Jubilee 2000
		Mír a lidská práva	Human Rights Watch
		Pozemková reforma	Sem Terra
		Explicitní antikorporativismus	Adbusters
		Kyberpunk	UK Electro Hippies
	„Globalizace zdola“	Environmentalismus	Earth First!
		Odborové hnutí	Workers Rights Consortium
		Socialismus	Socialist Workers Party
		Proti dohodám o zónách volného obchodu	Reclaim the Streets
		Zapatismus	Zapatisté
	„Rozpojení“	Anarchismus	Class War
		Udržitelný rozvoj	Enough!
		Lokální ekonomika	The Big Box
		Suverenistická hnutí	Suverenistické hnutí na Filipínách
		Náboženský nacionalismus	Křesťanství patrioti

Pramen: Starr, Amory: Naming the Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization. Annandale: Pluto Press, 2000, s. 149.

Také další přehledy, zabývající se vnitřní ideologickou různorodostí hnutí, využívají podobná třídící kritéria, popřípadě je kombinují. Často využívané je opět hledisko tematické (přihlížející k postoji složek hnutí k ekonomické globalizaci), další pracuje s klasickým pojetím sektorů sociálních hnutí z hlediska jejich ideologického rámování. První způsob

umožňuje v rámci hnutí identifikovat pět hlavních proudů: hnutí za odpuštění dluhu, za globální zdanění, za změnu pravidel a omezení obchodu, proti korupci a konečně za spravedlivý obchod (*fair trade*), (*Ghimire, 2005*). Podrobnější mapování politických identit uvnitř hnutí, které již nicméně obě zmíněná kritéria kombinuje, nejprve rozlišuje deset hlavních tematických okruhů, okolo nichž se složky hnutí organizují a mobilizují: globalizace korporací, liberalizace obchodu, zadlužení a rozvoj zemí Jihu, životní prostředí, pracovní podmínky, postavení žen, práva na duševní vlastnictví, militarismus, lidská práva a migrace. Současně celé hnutí popisuje jako mozaiku klasických ideologických „rodin“: odborové (zaměstnanecké), anarchistické a socialistické složky (*Birchall – Charlton /eds./, 2001*). Obě zmíněná vnitřní dělení hnutí byla na základě empirických výzkumů dále modifikována, respektive doplněna. Z hlediska tematického zaměření bývají rovněž uváděny složky hnutí, zabývající se primárně „budováním“ demokracie, rolí náboženství, humanitárními asistencí, dětskými právy, zdravím, vzděláváním, Tobinovou daní nebo gay/lesbickou problematikou (*srovnej Pianta, 2001, s. 181; Pianta – Silva, 2003, s. 40*). Z hlediska rodin hnutí došlo k očekávatelnému doplnění o environmentalismus či o feminismus (*Evans, 2005*) nebo o autonomistické a venkovské (zemědělské) proudy (*Fillieule et al., 2004, s. 34*).

Kromě výčtu klasických ideologických rodin nebo tematických oblastí, kterým se jednotlivé proudy dominantně věnují, bývají na základě studia konkrétních mobilizací jako jedna ze složek hnutí rovněž identifikována například studentská či spotřebitelská hnutí nebo například dobrovolnické, dobrovolnické, kulturní či rozvojové organizace. Tyto složky bývají někdy z hlediska své vnitřní struktury a repertoáru souhrnně označovány jako organizace nových sociálních hnutí (*viz například Buechler, 1995; Habermas, 1995; Pichardo, 1997*) a dále k nim bývají řazeny například pacifistické, antirasistické, sousedské, náboženské nebo například lidskoprávní organizace, spolky či skupiny (*della Porta, 2005 a, s. 184; Fillieule et al., 2004, s. 34*).

Formální struktura a sociální základna

Nástin vnitřní ideologicko-strategické různorodosti hnutí je nutné doplnit rovněž popisem jeho formálních náležitostí, které odkazují také na vysoký stupeň diferenciací. Vnitřní struktura a formy hnutí jsou popisovány rovněž v mnoha rovinách, přičemž empiricky nejčastěji vycházejí z analýz příslušných protestních a dalších masových událostí spojených s hnutím.

Z hlediska úrovně zapojení (částí) hnutí do mezinárodních či nadnárodních politických struktur lze v jeho rámci rozlišit nadnárodní nevládní organizace (*non-governmental organisations, dále jen NGOs*), národní NGOs, odbory, místní skupiny a místní autority (*Pianta, 2001, s. 181*). Podobně lze pak hnutí vnitřně diferencovat na základě forem transnacionálních vazeb a míry angažovanosti – jednotlivé proudy a skupiny mají buď žádné, rozptýlené, rutinní, nebo formalizované transnacionální vazby (*Smith, 2002, s. 212*). Z hlediska strukturních charakteristik, strategií a témat mohou být jako nejčastější typy subjektů identifikovány NGOs, sociální hnutí, sítě a „plateaux“ (*Costoya, 2007*).

Analýzy vnitřní struktury hnutí se rovněž opírají o její vztah k širším historicko-politickým souvislostem. Vycházejí přitom z často normativně orientovaných diskuzí o nových sociálních hnutích, zůstávají však přesto především v rovině jejich formálních znaků (repertoár, organizační struktura a podobně). Na základě toho jsou jednotlivé složky GJM rozlišeny s ohledem na jejich náležitosti k politickým stranám, k odborovým organizacím, ke klasickým zájmovým sdružením a konečně k novým sociálním hnutím. Problém tohoto popisu spočívá však zejména v systematickém opomíjení subjektů, u nichž je sice možné hovořit o formální náležitosti k některému z předcházejících typů hnutí, nicméně pouze za cenu značných zjednodušení. Týká se to zejména těch částí hnutí, které vznikly a vyprofilovaly se teprve v kontextu procesů (ekonomické) globalizace (například ATTAC či PGA). Přestože tyto subjekty mohou formálně vykazovat některé znaky nových

sociálních hnutí (snahy o nehierarchické řízení, mimoinstitucionální politické strategie a podobně), jsou tyto znaky u některých složek GJM natolik radikalizované či modifikované, že je vhodnější hovořit spíše o nové samostatné kategorii či kategoriích aktérů (například síťový organizační charakter či inovovaný repertoár v reakci na proměnu komunikačních prostředků).

Analýzy vnitřní diferenciací hnutí na kolektivní úrovni lze doplnit rovněž popisem jeho sociální základny. V praxi jsou zde zahrnuti jednak individuální členové kolektivních subjektů hnutí, jednak individuální účastníci jeho protestních událostí, kteří nemusejí být organizováni. Kromě toho je tak možné vysledovat další z podstatných rysů hnutí, tedy poměrně masivní přítomnost jedinců, kteří jsou buď členy více než jedné skupiny/organizace, nebo těch, kteří jsou zastřešováni pouze příležitostnými kampaňovými projekty – pokud se vůbec trvale organizují. Právě poslední uvedená možnost úzce souvisí s doplněním již zmíněných „rodin“ hnutí o volněji organizovaný aktivismus z řad mládeže (studentského hnutí), nezaměstnaných nebo subkulturních či komunitních skupin (*della Porta, 2005 a, s. 181*). Již zmíněná nová sociální hnutí tvoří při analýze sociální základny častý srovnávací základ, který poukazuje na řadu podobností mezi oběma typy hnutí. Jednou z klíčových je pak přítomnost tzv. nové střední třídy. Naopak jako rozdílné se jeví znatelné posílení zastoupení manuálních a dělnických profesí, odborářů a zaměstnanců ve veřejných službách. Zdůrazňováno dále bývá celkové „omládnutí“ hnutí (*della Porta, 2005 b, s. 9, 12–15*), které bývá mimo jiné dáváno do přímé souvislosti s jeho vznikem. V souvislosti s tím se lze zmínit o obecnější tezi o celkové proměně funkce a logiky protestního jednání v pozdně moderních společnostech (*Marada, 2003*), která je tímto zjištěním empiricky podpořena.

Již byla zmíněna problematika různosti a mnohosti jednotlivých proudů GJM. Právě výzkum jednotlivých protestních událostí na úrovni individuálních účastníků přináší přehled o fenoménu tzv. překrývajícího se členství v různých složkách GJM i mimo něj. Například analýza účastníků pařížského ESF v roce 2003 (*Agrikoliansky – Sommier /eds./, 2005*) potvrzuje fakt, že se značné množství aktivistů angažuje ve více organizacích současně (viz tabulka Rozložení vícenásobného členství u účastníků ESF v roce 2003). Kategorie protestujících, která je ve smyslu počtu členství u různých subjektů nejaktivnější, je charakteristická převahou spíše starších mužů výrazně levicového založení, často zaměstnaných na plný úvazek. Jedna z hypotéz, která je v této souvislosti vyslovována, je silné ideologické zakotvení a politizace konkrétní socioprofesionální skupiny, která se v rámci hnutí projevuje právě rostoucím počtem členství v různých subhnutích a organizacích (*Fillieule – Blanchard, 2005, s. 180*).

Rozložení vícenásobného členství u účastníků ESF v roce 2003

<i>Počet organizací, v nichž je členem</i>	<i>Všichni oslovení aktivisté (%, N = 2198)</i>	<i>Aktivisté do 26 let (%, N = 598)</i>
0	22,1	31,9
1–3	47,5	42,7
4–7	24,1	19,9
8 a více	6,4	5,6
	100	100

Pramen: Fillieule, Olivier – Blanchard, Philippe: *Carrières militantes et engagements contre la globalisation*. In: Agrikoliansky, Eric – Sommier, Isabelle (eds.): *Radiographie du mouvement altermondialiste: Le second forum social européen*. Paris: La Dispute, 2005, s. 178.

Mimo téma vnitřní pestrosti hnutí se výzkum zaměřený na individuální rovinu participace či na konkrétní protestní události spojené s hnutím zaměřuje i na další otázky, kterých se tento text dotkne v jiných kapitolách: například do jaké míry je možné hovořit o neukotveném nadnárodním hnutí s čistě kosmopolitní identitou nebo nakolik jde spíše o „zakotvené“ (*rooted, enracinés*) aktivisty, kteří jsou sice napojeni na nadnárodní síť a témata, ale současně jsou zakotveni v národních (či lokálních) kontextech (*della Porta – Tarrow /eds./, 2005, s. 237; Gobbille – Uysal, 2005*); do jaké míry se hnutí orientuje na téma „sociální otázky“ a jakou roli v něm hrají starolevicové subjekty (*Giraud – Garcia – Mouchard – Yon, 2005*); nebo jaký typ repertoáru aktivisté GJM využívají a jaký naopak odmítají (*Coulouarn – Jossin, 2005*).

ŠÍŘENÍ A TRANSFORMACE HNUTÍ

Poslední klíčový okruh diskuzí o dynamice GJM je do jisté míry završením předcházejících témat, věnujících se spíše klasickým aspektům dynamiky sociálních hnutí, tedy jejich genezi a historickému vývoji. Ty jsou v poslední době stále častěji doplňovány teoreticky i empiricky náročnějším studiem aktuálního rozvoje (úpadku) hnutí a jeho vnitřní transformace. Tento typ analýz snad nejdůkladněji vychází ze studia kompozitní povahy GJM tak, jak byla nastíněna v předcházející kapitole. Kromě toho zde dochází k zohlednění povahy jednotlivých organizačních a ideových složek vzniknuvších jak již před ustavením nadnárodní alterglobalizační identity hnutí, tak i těch, jejichž vznik byl spojen již přímo s procesy ekonomické globalizace a s následným odporem proti nim. Na rozdíl od výše uvedených perspektiv, které zdůrazňovaly zejména celkovou novost tohoto aktéra a podtrhovaly význam procesů vedoucích k jeho ustavení, se tyto argumenty soustředí spíše na procesy, které vedly k angažování se existujících organizací v nových typech sociálních konfliktů, popřípadě k jejich spolupráci s novým typem kolektivních aktérů. Více než na samotný vznik hnutí se tedy zaměřují na začleňování starších aktérů do procesu mobilizací a dalších aktivit GJM, a tedy i na proces rozšiřování hnutí. Jako klíčové jsou přitom identifikovány masové mobilizace, kampaně a jiné koordinační aktivity s tematikou GJM, během nichž dochází k tzv. kontaminaci či vzájemnému obohacování jejich účastníků – starých i nových. Tento proces spočívá zejména v konstrukci společných (transnacionálních) identit účastníků, v budování vzájemné tolerance a důvěry a v navazování osobních a organizačních vazeb usnadňujících společné aktivity (*della Porta – Mosca, 2007*). Zásadní roli přitom hrají rovněž jak kosmopolitní povaha, předchozí zkušenosti, sociální kapitál a časté vícenásobné členství aktivistických elit („*multipositionnalité*“, „*multiple belongings*“, viz též kapitola Formální struktura a sociální základna na straně 74–76), tak i méně viditelné a podpůrné sociální složky hnutí a jejich motivace participovat, schopnost společně identifikovat problém a společně operovat i napříč organizačními formami či stávajícími ideologickými štěpeními, jakož i jejich sociální, politické a kulturní charakteristiky nebo například vliv medializace protestních událostí GJM (*Maurer – Pierru, 2001, s. 382–383; Crossley, 2002; Fillieule et al., 2004; della Porta, 2005 b; Kolb, 2005; Costey – Perdoncin, 2006, s. 164–165*).

Dalším souvisejícím tématem, které v současné době nabývá na významu, je proměna celkové dynamiky hnutí, která je často svázána s diskuzemi o jeho úpadku nebo naopak (pokračujícím) rozmachu. V této souvislosti se nejčastěji poukazuje na množství mobilizačních hnutí a jejich účastníků, popřípadě na počty organizací GJM či sítí a jejich členů v jednotlivých zemích nebo regionech. Mimo jiné i díky výběru různých indikátorů a období při analýze celkového vývoje hnutí existují v tomto ohledu poměrně odlišná stanoviska: analýzy vycházející obecně z dat do roku 2003 naznačují spíše pokračující růst tohoto typu aktivismu (*srovnej Pianta, 2001; Pianta, 2005*), později se naopak hovoří spíše o jeho – minimálně kvantitativním – poklesu, či dokonce o úpadku jeho aktivit (*srovnej Pianta – Silva – Zola, 2004; Podobnik, 2005, s. 57; Curran, 2006; Paczynska, 2008*). Trendy vývoje GJM a zejména jejich proměna bývají vysvětlovány různým způsobem,

nicméně za rozhodující bývají obecně pokládány faktory, související zejména s událostmi 11. září 2001 v USA a s následnou „válkou proti terorismu“ (viz též kapitola Od anti- k alter-? na straně 66–68). V tomto smyslu lze poukázat na několik vzájemně provázaných argumentů vysvětlujících (kvantitativní) ústup alterglobalizačního aktivismu.

První množina argumentů se soustředí především na negativní proměnu vnějšího prostředí hnutí – konkrétně na prudké zesílení represivních opatření – bezprostředně po zmíněných útocích v USA, nicméně se zmiňuje i o vlivu předcházejících násilných střetů mezi hnutím a policií na konci devadesátých let minulého století. V zásadě je možné rozlišit tři základní úrovně represe, které bývají spojovány s poklesem aktivit GJM. Za první úroveň jsou považovány viditelné či „tvrdé“ aktivity ze strany policie a ozbrojených složek státu, respektive policejní reakce na masové protestní akce a celková proměna jejích vzorců či „filozofie“ (*della Porta – Reiter, 2006; Noakes – Gillham, 2006; Vitale, 2007*). Mimo to (a nyní již výhradně v souvislosti s 11. zářím 2001) se pozornost upírá i k nepřímým represivním opatřením, která spočívají v institucionálně-politických legislativních rámcích a aktivitách nepolicejních represivních složek. Za nejdůležitější je v tomto ohledu považováno jednak zvýšení aktivity tajných služeb (nejen) ve vztahu ke GJM, jednak přijímání nové protiteroristické legislativy (respektive obnovené využívání starší legislativy, která nebyla z různých důvodů dlouhodobě využívána), (*Ratner, 2003; Fernandez, 2008*). Konečně poslední, „nejměkčí“ formou represe, která je v souvislosti s proměnou GJM (a rovněž až po útocích z 11. září) zmiňována, je celkové zvyšování sociální kontroly skrze proměnu symbolických společenských rámců, celkové společenské atmosféry a politického diskurzu. Zejména v USA se hovoří o prudkém nárůstu nacionalismu, o nastolení nové „nálady strachu“ a o posunu sociokulturního kontextu západních zemí směrem ke společností „bezpečnosti“ (*Robin, 2003*), což má pochopitelně negativní dopad na mobilizační schopnosti hnutí za globální spravedlnost.

Další typ vysvětlení poklesu aktivit hnutí vychází rovněž z faktu zvýšení represe po roce 2001, ale současně se snaží tyto procesy utlumování více konkretizovat. Vychází přitom z předpokladu, že represe samotná nebyla jedinou příčinou, ale spíše jedním z prvotních mechanismů, které spustily proces destabilizace hnutí. Zároveň si všímají zejména procesu masivního nástupu nového protiválečného hnutí v souvislosti s válkami v Afghánistánu a v Iráku na sklonku roku 2002 a následné interakce mezi oběma aktéry. V tomto smyslu a na základě aktuálního vývoje mobilizací GJM v různých zemích se hovoří o dvou základních modelech koexistence obou hnutí. První z nich zdůrazňuje proces vzájemného „přelévání“, tedy oboustranného přesouvání příznivců, aktivistů a zdrojů (*srovnej Bennett, 2005; della Porta – Tarrow /eds./, 2005, s. 227–228; Tarrow, 2005, s. 16–17; Fisher, 2007*), zatímco druhý spíše upozorňuje na veskrze negativní aspekty této interakce pro GJM v některých zemích či kontextech. Zejména v USA se tak hovoří spíše o úpadku GJM v důsledku procesu jeho „vylití se“ (*spillout*) do protiválečného aktivismu (*Hadden – Tarrow, 2007*).

Zajímavým příspěvkem do diskuze o tématu, na něž tato oblast studia GJM bohužel stále spíše čeká, by pak mohly být například srovnávací studie vývoje a proměny strategií GJM na americkém a evropském kontinentu nebo mezi jednotlivými národními, či dokonce regionálními kontexty. Konkrétně by bylo například zajímavé sledovat a konfrontovat procesy interakce GJM a protiválečného aktivismu mezi středoevropskou a západoevropskou větví hnutí. Jednou z mnoha překážek, která tomuto typu analýz stojí v cestě, je častá redukce středoevropského aktivismu GJM na sporadické události nadnárodního významu (jak ze strany akademiků, tak dokonce i některých aktivistů), zatímco méně medializovaný a dlouhodobý vývoj lokálního kontextu hnutí je spíše ignorován.

* * *

Tento text se pokoušel o úvodní nastínění, srovnání či vzájemné doplnění klíčových diskuzí a argumentů, které se vztahují k analýzám vzniku, vývoje a proměn hnutí za globál-

ní spravedlnost ve vyspělých zemích. Jedním z ústředních motivů textu bylo zdůraznění skutečnosti, že ačkoli bývá někdy GJM z různých důvodů představováno jako unitární a/nebo v čase víceméně stabilní a kontinuální aktér, je užitečné vzít v úvahu fakt jeho sociální i politické různorodosti, což je následným a nezbytným předpokladem smysluplné analýzy (nejen) jeho evoluce a transformací. Variabilita hnutí se projevuje v několika rovinách – jak v existenci různých křídel hnutí napříč hranicemi národních států, tak i v odlišnostech celkové logiky jeho fungování a aktivit mezi jednotlivými národními i nadnárodními (například kontinentálními) kulturními kontexty. Zdůraznění lability a nesamozřejmosti vztahů mezi jednotlivými složkami a aktéry GJM jakožto klíčový determinant charakteru a dynamiky tohoto typu politického aktivismu, stejně jako potvrzení faktické dominance starších subjektů v této sféře kolektivního jednání pak s sebou mimo jiné přinášejí i nutnost adekvátního posílení především těch dimenzí analýzy, které se soustředí na analýzu proměn a vývoje hnutí i na potřebu konceptuální inovace stávajícího výzkumného rámce. Namísto konceptu „metahnutí“ nebo „hnutí mnoha hnutí“ by tak bylo vhodnější pracovat s heuristickým modelem určitého procesu rekonfigurace či *pohybu* v rámci stávajících sociálních hnutí a kolektivního jednání, který vychází z genealogie jednotlivých organizačních složek hnutí, sleduje procesy jejich transformace a vzájemné interakce a umožňuje uchopit i momenty jejich více či méně zdánlivého úpadku či naopak vzestupu. Takové pojetí otevírá prostor pro pochopení hlubších souvislostí mezi předchůdci, interakcemi a vývojem stávajících organizací uvnitř i vně GJM, umožňuje lépe pochopit vztah ostatních sektorů kolektivní mobilizace ke GJM a konečně také stimuluje rozvíjení konceptuálního aparátu pro uchopení zmíněných „mechanismů pronikání“ forem i obsahů GJM do stávajících organizací. Takto upravený analytický rámec lze pak například aplikovat i na výzkum GJM ve středoevropských a východoevropských zemích, které v tomto ohledu dosud stály spíše stranou.

¹ Termínem „procesuální paradigma“ je zde označován obecný obrat od analýzy dominantně orientované na strukturální aspekty sociální reality směrem ke snahám o kauzální vysvětlování dynamiky sociálních jevů.

² Mexické zapatistické hnutí je často zmiňovaným ideovým a symbolickým předchůdcem západních GJM (Starr, 2000, s. 103–109; Kingsnorth, 2003; Munck, 2007, s. 62–66; Fernandez, 2008, s. 35). Toto hnutí je organizačně zaštitěno Zapatistickou armádou národního osvobození (EZLN), vzniklou z původně marxistické organizace na počátku osmdesátých let minulého století v mexickém státě Chiapas, která se postupně identifikovala zejména s požadavky a tématy venkovského indiánského obyvatelstva. Pozornosti světové veřejnosti začala EZLN dosahovat po roce 1994, kdy vyhlásila válku federální vládě v reakci na implementaci Smlouvy o zóně volného obchodu (NAFTA). Hnutí se po neúspěšném pokusu o vyvolání celostátního povstání začalo kromě ozbrojených akcí intenzivně soustředit na symbolické formy činnosti a na získávání vnější podpory. Hlavními tématy hnutí zůstaly kritika lokálních dopadů ekonomické globalizace na sociální a ekonomická práva domorodých obyvatel či důraz na participační formy politického uspořádání. Navenek pak hnutí jako jedno z prvních začalo svou činnost rámovat v termínech širšího hnutí proti neoliberální globalizaci, čímž pro sebe získalo širší podporu ze zahraničí a stalo se jedním z impulzů pro podobné mobilizace ve vyspělých zemích.

³ Peoples' Global Action (PGA) oficiálně vznikla v roce 1998 a je celosvětově koordinovanou sítí radikálních sociálních hnutí, kampaní a přímých akcí, primárně namířených proti kapitalismu a jeho sociálním a environmentálním dopadům.

⁴ L'Association pour la taxation des transactions pour l'aide aux citoyens (ATTAC). Tato organizace oficiálně vznikla 3. června 1998 ve Francii a od počátku se vymezila proti neoliberálním ekonomickým doktrínám, vyslovila se pro zdanění spekulativních finančních transakcí (Tobinova daň) a pro zmírnování dopadů současné podoby globalizace (Cassen /ed./, 2002, s. 11). Dnes má národní pobočky ve většině západoevropských zemí.

⁵ Paralelní summity charakterizuje Mario Pianta (Pianta, 2001) následovně: jsou organizovány národními nebo mezinárodními skupinami občanské společnosti a mají mezinárodní účast, jsou nezávislé na aktivitách soukromých společností nebo států, časově či jinak souvisejí s oficiálními summity vlád nebo mezinárodních institucí, zabývají se podobnými problémy jako oficiální summity a využívají různé prostředky informování veřejnosti (mimo jiné mohou být doprovázeny také politickou mobilizací nebo protesty) a podobně.

⁶ Například v již zmíněných diskuzích o vztahu hnutí k ekonomické globalizaci. Základní schémata v tomto ohledu rozlišují dvě základní politické pozice ve vztahu k procesům globalizace, tedy partikularisty/separatisty nebo progresivisty. Ty se liší svým vnímáním procesů globalizace buď jako hrozby pro konkrétní populaci, nebo naopak jako příležitosti pro progresivní a univerzální politické cíle. GJM přitom bývá nejčastěji ztotožňováno se druhým stanoviskem (Wilkin, 2003). S tímto zařazením je víceméně konzistentní zařazení GJM do

tábora politických odpůrců současné podoby globálního vládnutí, které nabízejí například David Held a Anthony McGrew (Held – McGrew, 2007, s. 187).

- ⁷ Sociální napětí je obecně ve veřejných a politických diskurzích marginalizováno, což často zabraňuje jeho politizaci. Jeho důsledkem je každodenní sociální utrpení (*la petite misère*), které nelze spojovat pouze se striktním materiálním nedostatkem (*la grande misère*), a často jej lze pozorovat a pochopit pouze obtížně. Je nutné přitom zaujmout perspektivu respektující symbolický prostor dané oblasti životního světa – sociální mikrokosmos (Bourdieu et al., 1999, s. 3–5; Honneth, 2004, s. 155–157). Důsledkem tohoto potlačovaného napětí je – rovněž často „neviditelné“ – fyzické násilí, permanentně ohrožující sociálně vyloučené vrstvy; hovoří se o tzv. „tichých nepokojích každodennosti“ (Wacquant, 1999, s. 133). Právě GJM na straně jedné vytvořilo strukturu příležitostí pro mobilizaci nezaměstnaných, ilegálních imigrantů, bezdomovců a podobně, na straně druhé jejich mobilizace do značné míry přispěly k jeho vzniku (srovnej Meunier, 2004, s. 137; Sommier – Combes, 2007, s. 106).

Literatura

- Agrikoliansky, Eric – Sommier, Isabelle (eds., 2005): *Radiographie du mouvement altermondialiste: Le second forum social européen*. Paris: La Dispute, 2005.
- Aguiton, Christophe – Benasayag, Miguel – Cassen, Bernard – Demond, Nadia – Massiah, Gustave – Merlant, Philippe – Rebelle, Bruno – Viveret, Patrick – Wasserman, Gilbert – Whitaker, Chico (citováno jako Aguiton et al., 2003): *Où va le mouvement altermondialisation?* Paris: La Découverte, 2003.
- Aguiton, Christophe – Bensaïd, Daniel (1997): *Le retour de la question sociale*. Paris: Editions Page deux, 1997.
- Ancelovici, Marcos (2002): *Organizing against Globalization: The Case of ATTAC in France*. *Politics & Society*, Vol. 30 (2002), s. 427–463.
- Anheier, Helmut – Glasius, Marlies – Kaldor, Mary (eds., 2001): *Global Civil Society 2001*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Ashman, Sam (2004): *Resistance to Neoliberal Globalisation: A Case of Militant Particularism?* *Politics*, Vol. 24 (2004), s. 143–153.
- Ayres, Jeffrey M. (2004): *Framing Collective Action Against Neoliberalism: The Case of the “Anti-globalization” Movement*. *Journal of World-Systems Research*, Vol. 10 (2004), s. 11–34.
- Barša, Pavel – Císař, Ondřej (2008): *Anarchie a řád ve světové politice: Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008.
- Barša, Pavel – Císař, Ondřej (2004): *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: CDK, 2004.
- Bauman, Zygmunt (1995): *The Left as the Counterculture of Modernity*. In: Lyman, Stanford M. (ed.): *Social Movements: Critiques, Concepts, Case-studies*. New York: New York University Press, 1995, s. 356–370.
- Bennett, Lance W. (2005): *Social Movements beyond Borders: Understanding Two Eras of Transnational Activism*. In: Della Porta, Donatella – Tarrow, Sidney (eds.): *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Roman & Littlefield Publisher, 2005, s. 203–226.
- Bieler, Andreas – Lindberg, Ingemar – Pillay, Devan (eds., 2008): *Labour and the Challenges of Globalization: What Prospects for Transnational Solidarity*. London: Pluto Press, 2008.
- Bircham, Emma – Charlton, John (eds., 2001): *Anti-capitalism: A guide to the Movement*. London: Bookmarks Publications, 2001.
- Boswell, Terry (2004): *Hegemonic Decline and Revolution: When the World is Up for Grabs*. In: Reifer, Thomas E. (ed.): *Globalization, hegemony and power: Antisystemic movements and the global system*. London: Paradigm Publishers, 2004, s. 149–161.
- Bourdieu, Pierre et al. (1999): *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Brecher, Jeremy – Costello, Tim – Smith, Brendan (2009): *The Road From Genoa*. In: Sen, Jai – Anand, Anita – Escobar, Arturo – Waterman, Peter (eds.): *World Social Forum: Challenging Empires*. Montréal: Black Rose Books, 2009, s. 15–18.
- Brenner, Johanna (2009): *Transnational Feminism and the Struggle for Global justice*. In: Sen, Jai – Anand, Anita – Escobar, Arturo – Waterman, Peter (eds.): *World Social Forum: Challenging Empires*. Montréal: Black Rose Books, 2009, s. 26–37.
- Broad, Robin – Heckscher, Zahara (2003): *Before Seattle: the historical roots of the current movement against corporate-led globalisation*. *Third World Quarterly*, Vol. 24 (2003), s. 713–728.
- Buechler, Steven (1995): *New Social Movement Theories*. *The Sociological Quarterly*, Vol. 36 (1995), s. 441–464.
- Buttel, Frederick – Gould, Kenneth (2004): *Global Social Movement(s) at the Crossroads: Some Observations on the Trajectory of the Anti-Corporate Globalization Movement*. *Journal of World-Systems Research*, Vol. 10 (2004), s. 37–66.
- Callinicos, Alex (2003 a): *An Anti-Capitalist Manifesto*. Oxford: Polity Press, 2003.
- Callinicos, Alex (2003 b): *The Anti-Capitalist Movement after Genoa and New York*. In: Aronowitz, Stanley – Gauthney, Heather (eds.): *Implicating Empire: Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*. New York: Basic Books, 2003, s. 133–150.

- Callinicos, Alex (2004): *The Future of the anti-capitalist movement*. In: Dee, Hannah (ed.): *Anti-capitalism: Where now?* London: Bookmarks Publications, 2004, s. 97–119.
- Cassen, Bernard (ed., 2002): *Tout sur Attac 2002*. Paris: Mille et une nuits, 2002.
- Castells, Manuel (1997): *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell, 1997.
- Cavanagh, John et al. (2002): *Alternatives to Economic Globalization: A Better World is Possible. A Report of the International Forum on Globalization*. San Francisco: Berrett-Koehler Publisher, 2002.
- Čísar, Ondřej (2004): *Transnacionální politické sítě. Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nestátních organizací*. Brno: IIPS, 2004.
- Costey, Paul – Perdoncin, Anton (2006): *Entretien avec Isabelle Sommier: L'altermondialisme: une nouvelle forme d'engagement?* *Revue Tracés*, No. 11 (2006), s. 161–174.
- Costoya, Manuel Mejido (2007): *Toward a Typology of Civil Society Actors: The Case of the Movement to Change International Trade Rules and Barriers*. *Civil Society and Social Movements Programme Paper No. 30*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2007.
- Coulouarn, Tangui – Jossin, Ariane (2005): *Répresentations et présentations de soi des militants altermondialistes*. In: Agrikoliansky, Eric – Sommier, Isabelle (eds.): *Radiographie du mouvement altermondialiste: Le second forum social européen*. Paris: La Dispute, 2005, s. 127–155.
- Cox, Laurence – Nilsen, Alf Gunvald (2007): *Social Movements Research and the "Movement of Movements": Studying Resistance to Neoliberal Globalisation*. *Sociology Compass*, Vol. 2 (2007), s. 424–442.
- Crossley, Nick (2003): *Even Newer Social Movements? Anti-Corporate Protests, Capitalist Crises and the Remoralization of Society*. *Organization*, Vol. 10 (2003), s. 287–305.
- Crossley, Nick (2002): *Global Anti-Corporate Struggle: A Preliminary Analysis*. *British Journal of Sociology*, Vol. 53 (2002), s. 667–691.
- Curran, Giorel (2006): *Whither the Global Justice Movement?* TASA Conference 2006, University of Western Australia & Murdoch University, 4–7 December.
- Della Porta, Donatella (2005 a): *Multiple Belongings, Tolerant Identities, and the Construction of Another Politics: Between the European Social Forum and the Local Social Fora*. In: Della Porta, Donatella – Tarrow, Sidney (eds.): *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005, s. 175–202.
- Della Porta, Donatella (2005 b): *The Social Bases of the Global Justice Movement: Some Theoretical Reflections and Empirical Evidence from the First European Social Forum*. *Civil Society and Social Movements Programme Paper No. 21*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2005.
- Della Porta, Donatella (ed., 2007): *The Global Justice Movement: Cross-national and Transnational Perspectives*. Boulder: Paradigm Publishers, 2007.
- Della Porta, Donatella – Andretta, Massimiliano – Mosca, Lorenzo – Reiter, Herbert (citováno jako della Porta et al., 2006): *Globalization from Below: Transnational Activists and Protest Networks*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006.
- Della Porta, Donatella – Diani, Mario (2006): *Social Movements: An Introduction*. Malden: Blackwell, 2006.
- Della Porta, Donatella – Kriesi, Hanspeter – Rucht, Dieter (eds., 1999): *Social Movements in a Globalizing World*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 1999.
- Della Porta, Donatella – Mosca, Lorenzo (2007): *In movimento: 'contamination' in action and the Italian Global Justice Movement*. *Global Networks*, Vol. 7 (2007), s. 1–27.
- Della Porta, Donatella – Reiter, Herbert (2006): *The Policing of Transnational Protest: A Conclusion*. In: Della Porta, Donatella – Peterson, Abby – Reiter, Herbert (eds.): *The Policing of Transnational Protest*. Aldershot: Ashgate, 2006, s. 175–190.
- Della Porta, Donatella – Tarrow, Sidney (eds., 2005): *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005.
- Desai, Meghad – Said, Yahia (2001): *The New Anticapitalist Movement: Money and Global Civil Society*. In: Anheier, Helmut – Glasius, Marlies – Kaldor, Mary (eds.): *Global Civil Society 2001*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 51–78.
- Diawara, Manthia (1999): *Toward a Regional Imaginary in Africa*. In: Jameson, Fredric – Miyoshi, Masao (eds.): *The Cultures of Globalization*. Durham: Duke University Press, 1999, s. 103–124.
- Drainville, André C. (2005): *Beyond altermondialisme: anti-capitalist dialectic of presence*. *Review of International Political Economy*, Vol. 12 (2005), s. 884–908.
- Edwards, Gemma (2004): *Habermas and Social Movements: What's „new“?* *The Sociological Review*, Vol. 52 (2004), s. 113–130.
- Epstein, Barbara (2001): *Anarchism and the Anti-corporate globalization Movement*. *Monthly Review*, Vol. 53 (2001), s. 1–14.
- Evans, Peter (2005): *Counter-Hegemonic Globalization: Transnational Social Movements in the Contemporary Global Political Economy*. In: Janoski, Thomas – Alford, Robert – Hicks, Alexander – Schwartz, Mildred A. (eds.): *The Handbook of Political Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 655–670.
- Evans, Peter (2000): *Fighting Marginalization with Transnational Networks: Counter-Hegemonic Globalization*. *Contemporary Sociology*, Vol. 29 (2000), s. 230–241.
- Fernandez, Luis A. (2008): *Policing Dissent. Social Control and the Anti-Globalization Movement*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2008.

- Fillieule, Olivier – Blanchard, Philippe (2005): *Carrières militantes et engagements contre la globalisation*. In: Agrikoliansky, Eric – Sommier, Isabelle (eds.): *Radiographie du mouvement altermondialiste: Le second forum social européen*. Paris: La Dispute, 2005, s. 157–183.
- Fillieule, Olivier – Blanchard, Philippe – Agrikoliansky, Eric – Bandler, Marko – Passy, Florence – Sommier, Isabelle (citováno jako Fillieule et al., 2004): *L'altermondialisme en réseaux: Trajectoires militantes, multi-positionalité et formes de l'engagement: les participants du contre-sommet du G8 d'Evian*. *Politix*, Vol. 17 (2004), s. 13–48.
- Fine, Ben – Lapavistas, Costas – Pincus, Jonathan (2003): *Development Policy in the Twenty-first Century*. London: Routledge, 2003.
- Fisher, Dana R. (2007): *Taking Over Beneath the Anti-Bush Umbrella: Cycles of Protest and Movement-to-Movement Transmissions in an Era of Repressive Politics*. *Politics and Globalization, Research in Political Sociology*, Vol. 15 (2007), s. 27–55.
- Foltz, Kim – Moodliar, Suren (2005): *The Future of the World Social Forum Process: Modest Reforms Needed*. *Z magazine*, 9. 2. 2005.
- Fotopoulos, Takis (2001): *The End of Traditional Anti-systemic Movements and the Need for a New Type of Anti-systemic Movement Today*. *Democracy & Nature*, Vol. 7 (2001), s. 418–419.
- Ghimire, Kléber B. (2005): *The Contemporary Global Social Movements: Emergent Proposals, Connectivity and Development Implications*. *Civil Society and Social Movements Programme Paper No. 19*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2005.
- Gills, Barry (2002): *Democratizing Globalization and Globalizing Democracy*. *The Annals of the American Academy*, No. 581 (2002), s. 158–171.
- Giraud, Baptiste – Garcia, Guillaume – Mouchard, Daniel – Yon, Karel (2005): *La question sociale au forum social*. In: Agrikoliansky, Eric – Sommier, Isabelle (eds.): *Radiographie du mouvement altermondialiste: Le second forum social européen*. Paris: La Dispute, 2005, s. 187–212.
- Giugni, Marco – Bandler, Marko – Eggert, Nina (2006): *The Global Justice Movement: How Far Does the Classic Social Movement Agenda Go in Explaining Transnational Contention?* *Civil Society and Social Movements Programme Paper No. 24*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2006.
- Giuliani, Haidi (2004): *Genoa: Talking about my Generations*. In: Dee, Hannah (ed.): *Anti-capitalism: Where now?* London: Bookmarks Publications, 2004, s. 13–19.
- Glasius, Marlies – Timms, Jill (2006): *Social Forums: Radical Beacon or Strategic Infrastructure?* In: Glasius, Marlies – Kaldor, Mary – Anheier, Helmut (eds.): *Global Civil Society 2005/6*. London: Sage, 2006, s. 190–238.
- Gobille, Boris – Uysal, Ayesn (2005): *Cosmopolites et enracinés*. In: Agrikoliansky, Eric – Sommier, Isabelle (eds.): *Radiographie du mouvement altermondialiste: Le second forum social européen*. Paris: La Dispute, 2005, s. 105–126.
- Gordon, Uri (2007): *Anarchism Reloaded*. *Journal of Political Ideologies*, Vol. 12 (2007), s. 29–48.
- Gorz, André (1999): *Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Graeber, David (2001): *The Globalization Movement: Some Points of Clarification*. *Items and Issues*, No. 2 (2001), s. 12–14.
- Graeber, David (2005): *The Globalization Movement: Some Points of Clarification*. In: Edelman, Marc – Haugerud, Angélique (eds.): *The Anthropology of Development and Globalization: From Classical Political Economy to Contemporary Neoliberalism*. Oxford: Blackwell, 2005, s. 169–172.
- Graeber, David (2002): *The New Anarchists?* *New Left Review*, Vol. 13 (2002), s. 61–73.
- Green, Duncan – Griffith, Matthew (2002): *Globalization and its discontents*. *International Affairs*, No. 78 (2002), s. 49–68.
- Grubacic, Andrej (2009): *Towards Another Anarchism*. In: Sen, Jai – Anand, Anita – Escobar, Arturo – Waterman, Peter (eds.): *World Social Forum: Challenging Empires*. Montréal: Black Rose Books, 2009, s. 38–47.
- Habermas, Jürgen (1995): *New Social Movements*. In: Redclift, Michael – Woodgate, Graham (eds.): *The Sociology of the Environment* (Vol. 3). Aldershot: Edward Elgar Publishing, 1995, s. 421–425.
- Hadden, Jennifer – Tarrow, Sidney (2007): *Spillover or Spillout? The Global Justice Movement in the United States after 9/11*. *Mobilization*, Vol. 12 (2007), s. 359–376.
- Hardt, Michael – Negri, Antonio (2000): *Empire*. London: Harvard University Press, 2000.
- Harvey, David (2005): *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Heartfield, James (2003): *Capitalism and Anti-Capitalism*. *Interventions*, Vol. 5 (2003), s. 271–289.
- Held, David – McGrew, Anthony (2007): *Globalization/Anti-Globalization*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- Honneth, Axel (2004): *Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové*. In: Fraserová, Nancy – Honneth, Axel: *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofía, 2004, s. 143–244.
- Charlton, John D. (2001): *Talking Seattle!* *Socialist Review*, Vol. 28 (2001), s. 183–202.
- Chesters, Graeme – Welsh, Ian (2006): *Complexity and social movements: multitude at the edge of chaos*. London: Routledge, 2006.
- Juris, Jeffrey S. (2008): *Networking Futures: The Movements against Corporate Globalization*. London: Duke University Press, 2008.
- Keck, Margaret E. – Sikkink, Kathryn (1998): *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. London: Cornell University Press, 1998.
- Kingsnorth, Paul (2003): *One no, many yeses*. London: The Free Press, 2003.

- Klein, Naomi (2001): Reclaiming the Commons. *New Left Review*, Vol. 9 (2001), s. 81–89.
- Kolářová, Marta (2009): Protest proti globalizaci. Gender a feministická kritika. Praha: SLON, 2009.
- Kolb, Felix (2005): The Impact of Transnational Protest on Social Movement Organizations: Mass Media and the Making of Attac Germany. In: Della Porta, Donatella – Tarrow, Sidney (eds.): *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005, s. 95–120.
- Langman, Lauren (2005): From Virtual Public Spheres to Global Justice: A Critical Theory of Internetworked Social Movements. *Sociological Theory*, Vol. 23 (2005), s. 42–74.
- Leys, Colin (1996): *The Rise & Fall of Development Theory*. Indianapolis: Indiana University Press, 1996.
- Löwy, Michael (2009): Towards a New International? In: Sen, Jai – Anand, Anita – Escobar, Arturo – Waterman, Peter (eds.): *World Social Forum: Challenging Empires*. Montréal: Black Rose Books, 2009, s. 19–25.
- Marable, Manning (2003): 9/11: Racism in a Time of Terror. In: Aronowitz, Stanley – Gautney, Heather (eds.): *Implicating Empire: Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*. New York: Basic Books, 2003, s. 3–14.
- Marada, Radim (2003): *Kultury protestu a politizace každodennosti*. Brno: CDK, 2003.
- Marcuse, Peter (2005): Are Social Forums the Future of Social Movements? *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 29 (2005), s. 417–424.
- Marchart, Oliver (2004): New Protest Formations and Radical Democracy. *Peace Review*, No. 16 (2004), s. 415–420.
- Matheron, François (2001): Après Gênes, après New York: les multitudes? *Multitudes*, Vol. 7 (2001), s. 11–16.
- Mathers, Andy (2007): *Struggling for a Social Europe: Neoliberal globalization and the Birth of a European Social Movement*. Aldershot: Ashgate, 2007.
- Maurer, Sophie – Pierru, Emmanuel (2001): Le mouvement des chômeurs de l'hiver 1997–1998: Retour sur un „miracle social“. *Revue française de science politique*, Vol. 51 (2001), s. 371–407.
- McAdam, Doug – Tarrow, Sidney – Tilly, Charles (2001): *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- McDonald, Kevin (2006): *Global Movements: Action and Culture*. Oxford: Blackwell, 2006.
- McMichael, Philip (2004): *Development and Social Change: A Global Perspective*. London: Pine Forge Press, 2004.
- Meunier, Sophie (2004): Globalization and Europeanization: A Challenge to French Politics. *French Politics*, No. 2 (2004), s. 125–150.
- Meunier, Sophie (2000): The French exception. *Foreign Affairs*, Vol. 79 (2000), s. 104–116.
- Middelaar, Luuk van (2002): *On Logos and Grassroots: The anti-globalisation movement between morals, economics and politics*. Working paper. Heerlen: Institute of Infonomics, 2002.
- Moreiras, Alberto (1999): Global Fragments: A Second Latinamericanism. In: Jameson, Fredric – Miyoshi, Masao (eds.): *The Cultures of Globalization*. Durham: Duke University Press, 1999, s. 81–102.
- Mouchard, Daniel (2003): Les mobilisations contre l'AMI: un «moment fondateur» du mouvement altermondialiste? Text prezentován na „Les mobilisations altermondialistes“, Association Française de Science Politique, Paris, 3–5 décembre 2003.
- Mueller, Tazio (2004): What's Really Under Those Cobblestones? Riots as Political Tools, and the Case of Gothenburg 2001. *Ephemera*, Vol. 4 (2004), s. 135–151.
- Munck, Ronaldo (2007): *Globalization and Contestation*. Abingdon: Routledge, 2007.
- Noakes, John – Gillham, Patrick F. (2006): Aspects of the 'New Penology' in the Police Response to Major Political Protests in the United States, 1999 to 2000. In: Della Porta, Donatella – Peterson, Abby – Reiter, Herbert (eds.): *The Policing of Transnational Protest*. Aldershot: Ashgate, 2006, s. 97–116.
- Noakes, John – Gillham, Patrick F. (2007): Police and Protesters Innovation since Seattle. *Mobilization*, Vol. 12 (2007), s. 335–340.
- Paczynska, Agnieszka (2008): *Turtles, Puppets and Pink Ladies: the Global Justice Movement in a Post-9/11 World*. Working Paper No. 1. Arlington: Center for Global Studies, George Mason University, 2008.
- Patomäki, Heikki – Teivanen, Teivo (2004): The World Social Forum: An Open Space or a Movement of Movements? *Theory, Culture & Society*, Vol. 21 (2004), s. 145–154.
- Pianta, Mario (2001): Parallel Summits of Global Civil Society. In: Anheier, Helmut – Glasius, Marlies – Kaldor, Mary (eds.): *Global Civil Society 2001*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 169–194.
- Pianta, Mario (2005): *UN World Summits and Civil Society: The State of Art*. Civil Society and Social Movements Programme Paper No. 18. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2005.
- Pianta, Mario – Marchetti, Raffaele (2007): *The Global Justice Movements: The Transnational Dimension*. In: Della Porta, Donatella (ed.): *The Global Justice Movement: Cross-national and Transnational Perspectives*. Boulder: Paradigm Publishers, 2007, s. 29–51.
- Pianta, Mario – Silva, Federico (2003): *Globalisers from Below: A Survey on Global Civil Society Organisations*. GLOBI Research Report. Lunaria – Tavolla della Pace, 2003.
- Pianta, Mario – Silva, Federico – Zola, Duccio (2004): UPDATE – Global Civil Society Events: Parallel Summits, Social Fora, Global Days of Action. Text for the Website of GLOBAL CIVIL SOCIETY 2004–2005. London School of Economics, Centre for the Study of Global Governance and Centre on Civil Society, 2004. <http://www.lse.ac.uk/Depts/global/Publications/Yearbooks/2004/updateparallels Summit2004.pdf>
- Pieterse, Jan Nederveen (2001): *Development Theory: Deconstructions/Reconstructions*. London: Sage, 2001.

- Pichardo, Nelson A. (1997): *New Social Movements: A Critical Review*. *Annual Review of Sociology*, Vol. 23 (1997), s. 411–430.
- Podobnik, Bruce (2005): *Resistance to Globalization: Cycles and Trends in the Globalization Protest Movement*. In: Podobnik, Bruce – Reifer, Thomas (eds.): *Transforming Globalization: Challenges and Opportunities in the Post 9/11 Era*. Leiden: Brill Publishers, 2005, s. 51–68.
- Podobnik, Bruce – Reifer, Thomas (2005): *The Effort to Transform Globalization: Historical and Contemporary Struggle*. In: Podobnik, Bruce – Reifer, Thomas (eds.): *Transforming Globalization: Challenges and Opportunities in the Post 9/11 Era*. Leiden: Brill Publishers, 2005, s. 1–7.
- Ratner, Michael (2003): *Making Us Less Free: War on Terrorism or War on Liberty?* In: Aronowitz, Stanley – Gautney, Heather (eds.): *Implicating Empire: Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*. New York: Basic Books, 2003, s. 31–46.
- Reitan, Ruth (2004): *The World Social Forum & the Global Movement of Movements: Internationalizing Activism & Deepening Democracy*. Paper Presented at the ISA Annual Convention, Montréal, Canada, March 17–20, 2004.
- Rist, Gilbert (2001): *Le Développement: Histoire d'une croyance occidentale*. Paris: Presses de Sciences Po, 2001.
- Robin, Corey (2003): *Fear, American Style: Civil Liberty After 9/11*. In: Aronowitz, Stanley – Gautney, Heather (eds.): *Implicating Empire: Globalization & Resistance in the 21st Century World Order*. New York: Basic Books, 2003, s. 47–64.
- Rothman, Franklin D. – Oliver, Pamela E. (2002): *From Local to Global: The Anti-dam Movement in Southern Brazil, 1979–1992*. In: Smith, Jackie – Johnston, Hank (eds.): *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*. Lanham: Roman & Littlefield Publisher, 2002, s. 115–132.
- Routledge, Paul (1996): *Resisting and Reshaping the Modern: Social Movements and the Development Process*. In: Johnston, Ronald John – Taylor, Peter James – Watts, Michael J. (eds.): *Geographies of Global Change: Remapping the World in the Late Twentieth Century*. Oxford: Blackwell Publishers, 1996, s. 263–279.
- Ruggiero, Vincenzo (2002): „Attac“: A Global Social Movement? *Social Justice*, Vol. 29 (2002), s. 48–60.
- Rucht, Dieter (2002): *Social Movements Challenging Neo-liberal Globalization*. In: Ibarra, Pedro (ed.): *Social Movements and Democracy*. New York: Palgrave Macmillan, 2002, s. 211–228.
- Rusimbi, Mary – Mbilinyi, Marjorie (2005): *Political and legal struggles over resources and democracy: experiences with gender budgeting in Tanzania*. In: Santos, Boaventura de Sousa – Rodríguez-Garavito, César A. (eds.): *Law and Globalization from Below: Towards a Cosmopolitan Legality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 283–309.
- Sandberg, Sveinung (2006): *Fighting Neo-liberalism with Neo-liberal Discourse: ATTAC Norway, Foucault and Collective Action Framing*. *Social Movement Studies*, Vol. 5 (2006), s. 209–227.
- Santos, Boaventura de Sousa (2009): *The World Social Forum – Towards Counter-Hegemonic Globalization?* In: Sen, Jai – Anand, Anita – Escobar, Arturo – Waterman, Peter (eds.): *World Social Forum: Challenging Empires*. Montréal: Black Rose Books, 2009, s. 191–204.
- Seligson, Mitchell A. – Passé-Smith, John T. (eds., 1998): *Development and Underdevelopment: The Political Economy of Global Inequality*. London: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Seohane, José – Taddei, Emilio (2002): *From Seattle to Porto Alegre: The Anti-Neoliberal Globalization Movement*. *Current Sociology*, Vol. 50 (2002), s. 99–122.
- Schalit, Joel (2002): *The Anti-Capitalism Reader. Imagining a Geography of Opposition*. New York: Akashic Books, 2002.
- Smith, Jackie (2002): *Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Movements*. In: Smith, Jackie – Johnston, Hank (eds.): *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2002, s. 207–227.
- Smith, Jackie (2008): *Social Movements for Global Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2008.
- Smith, Jackie (2004): *The World Social Forum and the challenges of global democracy*. *Global Networks*, Vol. 4 (2004), s. 413–421.
- Sommier, Isabelle – Combes, Hélène (2007): *The Global Justice Movement in France*. In: Della Porta, Donatella (ed.): *The Global Justice Movement: Cross-national and Transnational Perspectives*. Boulder: Paradigm Publishers, 2007, s. 103–127.
- Staggenborg, Suzanne (2008): *Social Movements*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Starr, Amory (2000): *Naming the Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization*. Annandale: Pluto Press, 2000.
- Tabb, William (2000): *After Seattle: Understanding the politics of globalization*. *Monthly Review*, Vol. 51 (2000), s. 1–18.
- Tarrow, Sidney (2005): *The new transnational activism*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Teivainen, Teivo (2007): *The political and its absence in the World Social Forum – Implications for democracy*. *Development Dialogue*, No. 49 (2007), s. 69–79.
- Tilly, Charles – Tarrow, Sidney (2007): *Contentious Politics*. Boulder: Paradigm Publishers, 2007.
- Vitale, Alex S. (2007): *The Command and Control and Miami Models at the 2004 Republican National Convention: New Forms of Policing Protests. Mobilization*, Vol. 12 (2007), s. 403–415.

KONZULTACE: HNUTÍ ZA GLOBÁLNÍ SPRAVEDLNOST

- Wacquant, Loïc J. D. (1999): America as Social Dystopia. In: Bourdieu, Pierre et al.: The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society. Cambridge: Polity Press, 1999, s. 130–139.
- Wallerstein, Immanuel (2005): Úpadek americké moci. USA v chaotickém světě. Praha: SLON, 2005.
- Walton, John – Ragin, Charles (1990): Global and National Sources of Political Protest: Third World Responses to the Debt Crisis. American Sociological Review, Vol. 55 (1990), s. 876–890.
- Waterman, Peter (2005 a): Labour and New Social Movements in a Globalising World System: The Future of the Past. Labour History, Vol. 46 (2005), s. 195–207.
- Waterman, Peter (2009): The Global Justice and Solidarity Movement and the World Social Forum. In: Sen, Jai – Anand, Anita – Escobar, Arturo – Waterman, Peter (eds.): World Social Forum: Challenging Empires. Montréal: Black Rose Books, 2009, s. 55–68.
- Waterman, Peter (2005 b): The Old and the New: Dialectics around the Social Forum Process. Development, Vol. 48 (2005), s. 42–47.
- Waters, Sarah (2004): Mobilising against Globalisation: ATTAC and the French Intellectuals. West European Politics, Vol. 27 (2004), s. 854–874.
- Wilkin, Peter (2003): Against Global Governance? Tracing the Lineage of the Anti-Globalisation Movement. In: Cochrane, Feargal – Duffy, Rosaleen – Selby, Jan (eds.): Global Governance, Conflict and Resistance. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2003, s. 78–95.
- Wissenburg, Marcel (2004): Globotopia: The Alternatively Global Movement and Utopianism. Organization & Environment, Vol. 17 (2004), s. 493–508.
- Wood, Lesley J. (2007): Breaking the Wave: Repression, Identity, and Seattle Tactics. Mobilization, Vol. 12 (2007), s. 377–388.

Poznámka

Tato stať byla zpracována v rámci výzkumného záměru Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích (MSM 0021622407). Děkuji O. Císařovi, M. Koubkovi a dalším účastníkům Mobilizačního semináře na FSS MU za cenné rady při jejím vypracování.